Π. Σ. ΔΕΛΤΑ

ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

ΠΕΡΙ
ΤΗΣ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΑΣ

ΕΚΔΟΣΗ Γ΄

ΜΕ ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΛΛΟΓΛΕΙΟΥ
ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ
ΤΕΧΝΩΝ Α.Π.Θ.
ΔΩΡΕΑ ΚΑΛΛΙΓΑ

HQ
769
.D457
1932
c. 1

ΑΘΗΝΑΙ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ "ΕΣΤΙΑ,,
1932

Στὴν ἀγαπημένη μου Λουκία,
ποὺ καταγίνεται τόσο μὲ τὴν
ἀναστροφή των ἀντικειμένων της.

Π. Ελύγα

Κυψιὰ – 12 Αὐγ. 1932.–

Δωρεά
Παύλου & Ανδρέα Καλλιγ
Βιβλιοθήκη Μαρίνου Καλλ

ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΑΣ

«Ἦθος ἀνθρώπου δαίμων»
Ηράκλειτος.

Κάποιος εἶπε μιὰ φορὰ πὼς εἴμαστε «φυλὴ ἀριστοκρατική». Καὶ εἶναι ἀλήθεια. Τὸν καιρὸ ποὺ οἱ σημερινοὶ πολιτισμένοι πολεμοῦσαν μὲ ἄγρια θηρία μέσα στὰ δάση τους, ἐμεῖς ἤμασταν ἤδη κουρασμένοι ἀπὸ πολιτισμό. Εἴμαστε γεροντότερη φυλή, μὲ ὅλα τὰ προτερήματα ἀλλὰ καὶ τὰ ἐλαττώματα τοῦ πολὺ παληοῦ πολιτισμοῦ. Φυσικὴ εὐγένεια βρίσκομε στὸ λαό μας, ὅπως σὲ κανέναν ἄλλο, καὶ ἡ μητέρα τοῦ λαοῦ μας, ἰδίως ἡ χωρική, καὶ ἀκόμα περισσότερο ἡ νησιώτισσα, ποὺ συχνὰ οὔτε νὰ διαβάσει δὲν ξέρει, εἶναι εὐγενέστερη καὶ καλύτερη ἀπὸ τὶς γυναῖκες τῆς ἴδιας τάξης τῶν ἄλλων φυλῶν. Τὰ εὐγενικὰ αἰσθήματα, ποὺ ἔχει ἀπὸ τὴ φύση, ξέρει καὶ τὰ μεταδίδει στὸ παιδί της· ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνατροφὴ αὐτὴ ποὺ τοῦ δίνει εἶναι ἁπλοϊκὴ σὰν ἐκείνη.

Ὅσο ἀνεβαίνομε ὅμως στὰ λεγόμενα ψηλότερα κοινωνικὰ στρώματα, τόσο ἡ ἀνατροφὴ τῶν παιδιῶν γίνεται πολυπλοκώτερη. Καὶ κεῖ βλέπομε τὴν ἀνεπάρκεια τῆς ἀνατροφῆς τῆς Ἑλληνίδας μητέρας.

Μὲ τὴ δῆθεν εὐρωπαϊκὴ μόρφωση ποὺ λαβαίνομε, μισερὴ καὶ κακοχωνεμένη, κουτσομαθημένη ἀπὸ νταντάδες καὶ δασκάλες ξένες, ποὺ εἶναι οἱ ἴδιες ἀμόρφωτες καὶ ἀνίκανες

νὰ ἐννοήσουν τὸν τόπο μας καὶ νὰ διακρίνουν ποιές ἀπὸ τὶς συνήθειές τους ἐφαρμόζονται σὲ μᾶς καὶ ποιές προσκρούουν στὸ δικό μας πολιτισμό, παλαιότερο ἀπὸ τὸ δικό τους καὶ βαθύτερο, ἀκόμα καὶ ὅταν εἶναι ἀφανέρωτος σὲ κείνους ποὺ δὲν ξέρουν νὰ τὸν δοῦν, ἀναθρεμμένες, λέγω, ἀπὸ τὶς ξένες νταντάδες χάνομε τὰ φυσικά μας προτερήματα, καὶ μόνο ἐλαττώματα ἀποκτοῦμε· οἱ ἀπαιτήσεις μας μεγάλωσαν μὲ τὶς ξένες γλῶσσες, τὰ πιάνα καὶ τὰ γράμματα ποὺ δῆθεν μάθαμε, μὲ τὸ πασάλειμμα τὸ εὐρωπαϊκὸ ποὺ πήραμε· μὰ οἱ περισσότερες οὔτε νὰ σκεφθοῦμε ξέρομε, οὔτε νὰ κρίνομε. Μιλοῦμε Γαλλικά, Ἀγγλικὰ ἢ Γερμανικὰ ἀναμεταξύ μας, γιὰ νὰ δείξομε πὼς εἴμαστε ἐξευρωπαϊσμένες, διαβάζομε τὰ τελευταῖα ρωμάντσα, καὶ τρέχομε στὰ Παρίσια, ὅπου παρακολουθοῦμε τὰ θέατρα καὶ τὶς «μπουὰτ» τῶν «μπουλβάρ», γιὰ νὰ εἴμαστε ἐνήμερες «τῆς πνευματικῆς κινήσεως». Ἡ ψυχή μας ὅμως ἔμεινε ἀμόρφωτη.

Ὥστε δὲν εἴμαστε προετοιμασμένες ὅπως χρειάζεται, γιὰ νὰ δώσομε στὸ παιδί μας τὴν πολύπλοκη ἀνατροφὴ ποὺ ἀπαιτεῖται στὶς ἀνώτερες τάξεις, ἀνάλογη μὲ τὴν πνευματική του ἀνάπτυξη. Γι' αὐτὸ βρίσκομε ἀναμεταξύ μας τόσους ἀνθρώπους μ' ἐξυπνάδα, μὲ παιδεία, μὲ γνώσεις, — ἀλλὰ μὲ χαρακτήρα ὄχι. Καὶ ὅπως λέγει ὁ Ἡράκλειτος, «ἦθος ἀνθρώπου δαίμων», δηλαδὴ κατὰ τὸ χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ μοῖρα του.

*

Ὅλες οἱ μάνες βέβαια ἀγαποῦμε τὰ παιδιά μας· δυστυχῶς ὅμως αὐτὸ δὲν ἀρκεῖ· πρέπει νὰ ξέρομε καὶ **πῶς** νὰ τ' ἀγαποῦμε, καὶ οἱ περισσότερες ἀπὸ μᾶς τ' ἀγαποῦμε μὲ στραβὸ τρόπο, γιὰ τὸν ἑαυτό μας, σὰν κουκλάκια ποὺ μᾶς διασκεδά-

ζουν, χωρὶς ν' ἀντιλαμβανόμαστε τὰ καθήκοντά μας ἀπέναντί τους οὔτε ποιές ἀνάγκες ἔχει ἡ παιδικὴ ψυχὴ γιὰ ν' ἀνατραφεῖ καὶ ν' ἀναπτυχθεῖ.

Τὸ παιδὶ ποὺ βάλαμε στὸν κόσμο δὲν εἶναι παιχνίδι γιὰ τὴ διασκέδασή μας, οὔτε στολίδι ἢ παραγέμισμα ἀδειανῶν ὡρῶν. Εἶναι ἄτομο ξεχωριστὸ ἀπὸ μᾶς, ποὺ μᾶς γεννᾶ βαρειὲς ὑποχρεώσεις, ποὺ δὲ μᾶς χρεωστεῖ τίποτα πὼς τὸ βάλαμε στὸν κόσμο μεῖς οἱ γονεῖς, ἀλλ' ἀπεναντίας στὸ ὁποῖο χρεωστοῦμε **ἐμεῖς** φροντίδα, ἀγάπη, περίθαλψη, κόπους, θυσίες. Δὲ μᾶς ζήτησε τὸ παιδὶ νὰ γεννηθεῖ· ἐμεῖς τὸ φέραμε στὸν κόσμο, ὥστε ἐμεῖς τοῦ χρεωστοῦμε νὰ τοῦ δώσομε τὰ μέσα νὰ ζήσει καλά, δηλαδὴ τίμια, δυνατά, ὠφέλιμα γιὰ τὴν κοινωνία.

Τὸ παιδί μας δὲν εἶναι γεννημένο γιὰ νὰ κολακεύει τὴ ματαιότητά μας. Ἡ μητέρα ποὺ «ἐπιδεικνύει» τὸ παιδί της, ποὺ τὸ κάνει θέαμα ἐμπρὸς στὶς φιληνάδες της, ποὺ τὸ βάζει νὰ λέγει στίχους ἢ ξυπνάδες, ἢ ποὺ ἐπαναλαμβάνει μπροστά του καὶ τὸ βάζει καὶ αὐτὸ νὰ ἐπαναλάβει τὶς νοστιμιές του, ποὺ τὸ μεταχειρίζεται δηλαδὴ σὰ νούμερο ἱπποδρομίου, καταστρέφει μέσα στὸ παιδὶ τὴν ἀξιοπρέπειά του, καὶ τοῦ φουσκόνει συγχρόνως τὰ μυαλά.

Ὁ χειρισμὸς τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ πρέπει νὰ γίνεται ἀπὸ τὴ μητέρα μὲ πολλὴ λεπτότητα. Νὰ μάθει τοῦ παιδιοῦ της νὰ ὑπακούει, χωρὶς νὰ ἐξουδετερόνει τὴν ἀτομικότητά του. Νὰ μὴ φωνάζει, νὰ μὴ νευριάζει ποτὲ ἡ μητέρα. Καμιὰ παρατήρηση ἢ τιμωρία νὰ μὴ γίνεται μὲ θυμό. Σὰ χάσει ἡ μητέρα τὴν ὑπομονή της, χάνει μαζὶ καὶ τὸ κῦρος της. Ἂν νοιώσει τὸ παιδὶ πὼς τὸ μάλωσαν ἀπὸ νευρικάδα ἢ πὼς εἶναι ἄδικη ἡ παρατήρηση, χάνει τὸ σεβασμὸ καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη του στὴ μητέρα.

Ἡ ψύχραιμη μητέρα, ἐκείνη ποὺ δὲ χάνει ποτὲ τὴν αὐτοκυριαρχία της, αὐτὴ καὶ μόνη αὐτὴ ἐπιβάλλεται στὸ παιδί της, τὸ κάνει καὶ τὴ σέβεται. Ὅταν ξέρει τὸ παιδὶ πὼς ***ἐκεῖνο ποὺ εἶπε ἡ μάνα θὰ γίνει,*** περιττεύει ἡ μεγάλη αὐστηρότης, τὸ παιδὶ ὑποτάσσεται θελληματικά. Ἂν νοιώσει ὅμως πὼς θὰ βαρεθεῖ ἡ μητέρα ἢ πὼς θὰ ἐνδώσει, τότε πάει, τῆς ξέφυγε, δὲν τὸ πιάνει πιά, γίνεται ὁ τυραννίσκος τοῦ σπιτιοῦ.

Νὰ μὴ λογοφέρουν ποτὲ οἱ γονεῖς ἐμπρὸς στὸ παιδί. Τὶς συζητήσεις ἢ τὶς διαφορές, καί, χειρότερα, τὶς διχόνοιες τους νὰ τὶς κρατοῦν μυστικὲς ὅσο τίποτε ἄλλο, νὰ τὶς ξεδιαλύνουν κρυφὰ ἀπὸ τὸ παιδί. Δὲν ὑπάρχει σκληρότερη δοκιμασία γιὰ ἕνα παιδί, ποὺ ἀγαπᾶ τοὺς γονεῖς του, παρὰ νὰ ἔλθει στὸ δίλημμα νὰ κρίνει ποιός ἀπὸ τὸν πατέρα ἢ τὴ μητέρα φταίγει ὅταν μαλώνουν, καὶ νὰ ἀναγκάζεται νὰ καταδικάζει τὸν ἕναν ἀπὸ τοὺς δυὸ ἢ καὶ τοὺς δυὸ μαζί.

Ἐπίσης καταστρεπτικὸ γιὰ τὴν ἀνατροφὴ καὶ τὴ μόρφωσή του εἶναι, ὅταν ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς γονεῖς του κάνει μιὰ παρατήρηση καὶ ὁ ἄλλος κατακρίνει, ἐμπρὸς στὸ παιδί, τὴν παρατήρηση αὐτὴ ἢ ἀναιρέσει τὴ δοσμένη τιμωρία. Χάνει τὸ παιδὶ τὴν ἐμπιστοσύνη ποὺ εἶχε σὲ κεῖνον ἀπὸ τοὺς δυὸ ποὺ τὸ μάλωσε ἢ τὸ τιμώρησε, καὶ τὴν ἐκτίμησή του στὸν ἄλλο ποὺ τὸ ὑποστήριξε, ὅσο καὶ ἂν αὐτὴ τὴ στιγμὴ τοῦ συμφέρει. Χαλαρόνει μὲ μιᾶς ἡ πειθαρχία τοῦ σπιτιοῦ, καὶ τὸ μικρὸ μαθαίνει νὰ περιφρονεῖ τοὺς μεγαλύτερους ποὺ διαφωνοῦν, ἄρα ποὺ δὲν ξέρουν καὶ οἱ ἴδιοι τί εἶναι τὸ σωστό.

Ἂν ὁ ἕνας γονέας δὲ συμφωνεῖ μὲ τὴν ἀντίληψη τοῦ ἄλλου, — πρᾶμα ποὺ συμβαίνει συχνά, — μπορεῖ νὰ κάνει τὴν παρατήρηση καὶ νὰ τὴ συζητήσει ἔξω ἀπὸ τὴν παρουσία καὶ τὴν ἀκοὴ τοῦ παιδιοῦ. Καὶ ὅταν συμφωνήσουν πάλι

μεταξύ τους οἱ γονεῖς, ἐκεῖνος ἀπὸ τοὺς δυὸ ποὺ ἔδωσε τὴν τιμωρία ἢ ποὺ ἔκανε τὴν παρατήρηση, θὰ ἀναιρέσει ἢ θὰ διορθώσει παρατήρηση καὶ τιμωρία, χωρὶς καθόλου νὰ φανεῖ ἡ ἀνάμιξη τοῦ ἄλλου. Ἔτσι μένει ἀκέραιο τὸ κῦρος καὶ τῶν δύο.

Οἱ ἴδιες αὐτὲς παρατηρήσεις ἐφαρμόζονται καὶ στὰ σχολεῖα καὶ στὰ Πανεπιστήμια, ὅπου οἱ διχόνοιες τῶν καθηγητῶν καταστρέφουν τὸ κῦρος τους καὶ συγχύζουν τὴν κρίση τῶν μαθητῶν καὶ τῶν φοιτητῶν.

*

Ἐπίσης κακὸ εἶναι νὰ χαλοῦμε τὰ παιδιά μας μὲ τὰ πολλὰ χάδια, ὅσο καὶ νὰ τὰ στεροῦμε χάδια καὶ ἀγάπη. Ἂν ἔχει τὸ παιδὶ ἀνάγκη ἀπὸ ἀγάπη, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν ἀέρα ποὺ ἀναπνέει, ἄλλο τόσο ἔχει ἀνάγκη καὶ ἀπὸ πειθαρχία. Ὁ Bergson προβάλλει στὴ μελέτη του, «Les deux Sources de la Morale et de la Religion», πῶς ἡ κοινωνία πιέζει τὸ ἄτομο καὶ τὸ σπρώχνει πρὸς τὴν ἠθική. Συγκεντρόνοντας περισσότερο τὴ σκέψη αὐτὴ καὶ μ' Ἑλληνικὴ ἁπλότητα, ὁ Ἀριστοτέλης λέγει πῶς «ἡ συνήθεια» προετοιμάζει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ γιὰ νὰ χαίρεται τὸ καλὸ καὶ νὰ μισεῖ τὸ κακό*, δηλαδὴ τὸ περιβάλλον ὅπου μεγαλόνει, τὸ σπίτι, τὸ παράδειγμα τῶν γονέων.

Ἀπὸ τοὺς πρώτους μῆνες τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ ἀρχίζει ἡ ἀνατροφή του.

Ἀπὸ τὴν πρώτη ὥρα θὰ ἐπιδράσει τὸ περιβάλλον στὴ μόρφωση τῆς ψυχῆς του.

Πολλὲς ἀπὸ μᾶς βαρυούμαστε τὸν κόπο καὶ τὴ σκέψη.

---

* Ἀριστ. Ἠθ. Νικ. Κ. 10. 1179 β, 20 κέξ.

Οἱ περισσότερες ὅμως δὲν **ξέρομε** ἀπὸ ἀνατροφή. Καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις, γιὰ νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὴ δυσκολία, παίρνομε νταντάδες καὶ δασκάλισσες ξένες καὶ τοὺς παραδίδομε τυφλὰ τὰ παιδιά μας· δηλαδὴ ἀπὸ τὶς πρῶτες ἐντυπώσεις τοῦ παιδιοῦ, διαλέγομε τὸ χειρότερο μέσον τῆς ἀνατροφῆς.

Ἐκεῖνο ποὺ ζητοῦμε ἀπὸ τὰ παιδιά μας εἶναι νὰ ἔχουν καλοὺς τρόπους, νὰ τρώγουν παστρικά, νὰ χαιρετοῦν εὐγενικὰ τὶς φιληνάδες μας, ὅταν τὰ φωνάζομε στὰ σαλόνια, ν᾽ ἀπαντοῦν νόστιμα σ᾽ ὅ,τι τὰ ρωτοῦν, νὰ παρουσιάζονται σὰν μικρομεγάλοι. Δίνομε δηλαδὴ πολὺ μεγάλη σημασία σ᾽ ἐξωτερικὰ φαινόμενα. Κ᾽ ἐκεῖ σταματοῦμε. Τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ μας δὲν τὴν ἐξετάζομε, δὲν τὴ γνωρίζομε, δὲν τὴ μορφόνομε· τὴ φιλοτιμία του, τὸν πολυτιμότερο θησαυρὸ τῆς παιδικῆς ψυχῆς, ὄχι μόνο δὲν ξέρομε νὰ τὴν καλλιεργήσομε, ἀλλὰ καὶ σὰν νὰ τὸ κάνομε ἐπίτηδες, δουλεύομε ὁλοένα, πρῶτα ἐμεῖς οἱ μητέρες, ὕστερα τὸ σχολεῖο, νὰ τὴν καταστρέψομε.

Τὰ παιδιά μας, ἄλλωστε, καλὰ-καλὰ δὲν τὰ γνωρίζομε. Τ᾽ ἀνατρέφομε ὅλα τὸ ἴδιο, στὸ ἴδιο καλούπι, καὶ ὅταν κ᾽ ἐκεῖνα ἔχουν ὅλα τοὺς ἴδιους καλοὺς τρόπους, μένομε εὐχαριστημένες.

Καὶ ὅμως κάθε παιδί, σὰν ἄτομο ξεχωριστό, ἔχει ἄλλο χαρακτήρα, θέλει ἄλλο χειρισμό. Κανένα ἀδέλφι δὲ μοιάζει μὲ τὸ ἀδέλφι του, τὸ καθένα γεννιέται μὲ χωριστὴ ψυχοσύνθεση, δηλαδὴ κάθε παιδὶ χρειάζεται ἰδιαίτερη καλλιέργεια τῶν προτερημάτων του καὶ ἰδιαίτερη καταπολέμηση τῶν ἐλαττωμάτων του· καὶ κατὰ τὸ χαρακτήρα του, τὸ καθένα θέλει ***ἄλλη*** καλλιέργεια τῶν ***ἰδίων*** προτερημάτων καὶ ***ἄλλη*** καταπολέμηση τῶν ***ἰδίων*** ἐλαττωμάτων.

Μέσα στὴν ἴδια οἰκογένεια εἶναι παιδιὰ ποὺ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ περισσότερη ἀγάπη καὶ στοργή, καὶ παιδιὰ ποὺ

θέλουν περισσότερη αὐστηρότητα. Καὶ χρειάζεται στὴ μητέρα κρίση καὶ λεπτότης μεγάλη, γιὰ νὰ μοιράσει τὴν ἀπαιτούμενη ἀγάπη καὶ αὐστηρότητα, χωρὶς ποτὲ νὰ φανεῖ ἄδικη.

Ἡ αὐστηρὴ μητέρα μὲ τὶς ἀλύγιστες ἀρχές της, πὼς «τὸ παιδὶ δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσει πόσο τὸ ἀγαποῦν οἱ γονεῖς», καὶ ποὺ ζητᾶ νὰ ἐπιβληθεῖ μὲ ***φόβο*** καὶ ὄχι μὲ ἀγάπη, ἡ θεωρητικὴ αὐτὴ μητέρα μπορεῖ νὰ μάθει «καλοὺς τρόπους» στὰ παιδιά της. Νὰ τὰ μορφώσει ὅμως ὄχι.

Εἶναι ὀλέθριο πράμα γιὰ τὴν ἀνατροφὴ τοῦ παιδιοῦ, νὰ τοῦ ἐμπνέομε τὸ ***φόβο*** τῶν γονέων· ἐξουδετερόνομε στὸ παιδὶ τὴ φυσική του τάση, νὰ τρέξει στὴ μητρικὴ ἀγκαλιά, νὰ ζητήσει ἀπ' αὐτὴν βοήθεια καὶ παρηγοριά, ἀκόμα καὶ ὅταν ἔχει κάμει μιὰν ἀταξία. Ἡ μεγάλη αὐστηρότης δὲ μορφόνει· πνίγει ὅμως τὴν εἰλικρίνεια καὶ κάνει τὸ παιδὶ ὑποκριτή, μοχθηρό, πικρό· ἂν πέσομε καὶ σὲ καμιὰ λεπτότερη φύση, τρέχομε τὸ μεγαλύτερο κίνδυνο νὰ μαράνομε τὴν ψυχή του, νὰ στραβώσομε μέσα του τὶς εὐμορφότερες, τὶς εὐγενικώτερες τάσεις, ἀκόμα καὶ νὰ τὸ σκοτώσομε, ἢ τοὐλάχιστον νὰ τὸ κάνομε μικρὸ καὶ κοινὸ ἄνθρωπο ἀπὸ κεῖ ποὺ μποροῦσε νὰ γίνει ἀνώτερος ἄνθρωπος.

Ὑπάρχουν δυστυχῶς τέτοια παραδείγματα πολλὰ γύρω μας· λίγες ὅμως μητέρες τὸ ἀντιλαμβανόμεθα.

Τὸ παιδὶ γιὰ ν' ἀναπτυχθεῖ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ζέστη, ὅσο καὶ τὸ λουλούδι ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἥλιο· τὴ ζέστη αὐτὴ θὰ τὴ βρεῖ μονάχα στὴν ἀγάπη τῆς μητέρας· καὶ θὰ τὴ βρεῖ μόνο, ἂν τὴ μητέρα ***δὲν τὴ φοβᾶται,*** ἂν στὴ μητέρα του ἔχει ὅλη του τὴν ἐμπιστοσύνη.

Μὰ γιὰ νὰ ἔχει αὐτὴ τὴν ἐμπιστοσύνη, πρέπει νὰ νοιώθει πὼς ἡ μάνα του τὸ ***γνωρίζει.***

*

Γιὰ νὰ γνωρίσομε τὰ παιδιά μας, δὲν ἀρκεῖ νὰ κατοικοῦμε στὸ ἴδιο σπίτι· πρέπει νὰ ζοῦμε μαζί τους, ν' ἀκοῦμε τὶς κουβέντες τους, τοὺς θυμούς, τὶς λῦπες, τὶς κακίες, τὶς σκέψεις καὶ τὶς κρίσεις τους, ὅ,τι σχηματίζει δηλαδὴ τὸ μικρό τους κόσμο· πρέπει νὰ κουβεντιάζομε μαζί τους μὲ ὑπομονή, μ' ἐνδιαφέρον, νὰ παίζομε μαζί τους σὰν παιδιὰ καὶ μεῖς, νὰ τ' ἀκοῦμε καὶ νὰ τὰ παρακολουθοῦμε, ἰδίως ὅταν ἐκεῖνα δὲν τὸ ἀντιλαμβάνονται καὶ παίζουν ἀνυποψίαστα. Στὸ παιχνίδι ἀπάνω τὸ παιδὶ ἀνοίγεται χωρὶς προφύλαξη, δείχνει τὴν ἀληθινή του φύση καὶ τὴν καρδιά του, ἐπειδὴ τότε δὲ φαντάζεται πὼς τὸ προσέχει κανείς. Αὐτὴ εἶναι ἡ καλὴ ὥρα νὰ τὸ γνωρίσει ἡ μητέρα. Καὶ ἂν δεῖ στὸ παιδί της κανένα στραβό, ἀκόμα καὶ ἂν εἶναι σοβαρὸ καὶ δείχνει κακὸ ἐλάττωμα, πολιτικώτερο εἶναι κάποτε νὰ μὴ μιλήσει ἐκείνη τὴν ὥρα, παρὰ μὲ τρόπο νὰ τὸ ἀναφέρει ὕστερα, λ. χ. σὲ κανένα διήγημα ἢ κάποια γενικὴ παρατήρηση, νὰ τὸ τονίσει, νὰ τὸ κατακρίνει, νὰ τὸ καυτηριάσει, ἀλλὰ σὰν κάτι ἄσχετο μὲ τὸ λάθος τοῦ παιδιοῦ. Τὸ μάθημα γίνεται τὸ ἴδιο, ἴσως καὶ δυνατώτερο, καὶ ἡ φιλοτιμία τοῦ παιδιοῦ δὲν πειράζεται.

Ὅσο πιὸ βαθιὰ νοιώθει τὸ παιδὶ τὴν ἀδιάκοπη ἐπίβλεψη τῆς μητέρας, τὴν ξυπνητή της ἀγάπη ἕτοιμη πάντα νὰ συμβουλεύσει, νὰ ὁδηγήσει, νὰ παρηγορήσει, νὰ τιμωρήσει καὶ νὰ συγχωρήσει, τόσο εὐκολώτερα ὑπακούει· καὶ ἡ αὐστηρότης γίνεται περιττή. Ἂν ὅμως τὴν ὥρα, ποὺ κλαμένο καὶ ἀπελπισμένο ἔλθει τὸ παιδί μας νὰ ξεμολογηθεῖ μιὰν ἀταξία ἢ μιὰ κακὴ σκέψη, τὸ δεχθοῦμε μεῖς σκληρὰ ἢ ἀδιάφορα, ἢ, χειρότερα ἀκόμα, μὲ εἰρωνεία, χαλοῦμε κάτι μέσα του.

Τὸ ἴδιο ὅταν ἔλθει καὶ μᾶς πεῖ καμιά του παρατήρηση ἢ καμιὰν ἰδέα του, καμιά του λύπη, ποὺ στὸ μικρόκοσμό του παίρνουν διαστάσεις μεγαλύτερες ἀπ' ὅ,τι ἀξίζουν, ἂν αὐτὰ

ποὺ μᾶς λέγει μᾶς φανοῦν παιδιακίστικα ἢ ἀνόητα καὶ τοῦ τὸ δείξομε ἢ τὸ περιγελάσομε, τὸ πληγόνομε βαθιά. Καὶ τέτοιες πληγὲς τὸ παιδὶ δὲν τὶς ξεχνᾶ· τσούζουν μέσα του γιὰ χρόνια, ἂν εἶναι φιλότιμο, τοῦ χαλοῦν τὴν αὐτοπεποίθησή του, τὸ θάρρος του, τὸ κάνουν δειλό, διστακτικό, ἀνίκανο νὰ πάρει μιὰ πρωτοβουλία, μὴν τύχει καὶ ξαναπέσει στὴν εἰρωνεία μας. Καὶ λίγο λίγο τρώγεται τὸ ἠθικό του θάρρος, φοβᾶται νὰ πάρει μιὰν ἀπόφαση, τὸ τρομάζει ἡ ἰδέα τῆς κατακρίσεως, ἀργότερα καὶ τῆς εὐθύνης.

Μιὰ κυρία μιλώντας γιὰ κάποιο σοφὸ καὶ μεγαλόκαρδο γιατρό, τοῦ ὁποίου εἶχε μάθει τὸ θάνατο, ἔλεγε πὼς τέτοιοι ἄνθρωποι δὲν ἔπρεπε νὰ πεθαίνουν, πὼς ὁ Θεός, γιὰ χατήρι τῆς ἀνθρωπότητος, ἔπρεπε νὰ τοὺς χαρίζει χρόνια. Τὸ κοριτσάκι της ἔπαιζε ἐκεῖ κοντὰ καὶ τὴν ἄκουσε. Εἶχε ξένη δασκάλισσα, διαμαρτυρόμενη, ἀπὸ κεῖνες ποὺ μιλοῦν πολὺ γιὰ θρησκευτικὰ μὲ τὰ παιδιά.

— «Μητέρα,» εἶπε δειλά, «δὲν μποροῦμε μεῖς νὰ κρίνομε τὶς πράξεις τοῦ Θεοῦ· ἂν τοὺς κάνει καὶ τοὺς γιατροὺς νὰ πεθαίνουν, θὰ πεῖ πὼς ἔτσι εἶναι τὸ σωστό, γιατὶ Ἐκεῖνος ξέρει καλύτερα ἀπὸ μᾶς τί εἶναι τὸ καλό μας».

Ἡ μητέρα κύταξε μὲ εἰρωνεία τὸ κοριτσάκι της καὶ εἶπε,

— «Γιὰ δὲς τὸ λαδικό! Ἐσὺ θὰ μὲ μάθεις τώρα τί εἶναι σωστὸ καὶ τί δὲν εἶναι;».

Δὲ θὰ ξεχάσω τὸ ντροπιασμένο βλέμμα τοῦ παιδιοῦ. Βαθιὰ στὴν ψυχή του ἔνοιωθε πὼς «εἶπε μιὰν ἀνοησία»· καὶ ὅμως, γιατί ἦταν ἀνοησία, δὲν μποροῦσε νὰ τὸ καταλάβει, ἀφοῦ δὲν εἶχε πεῖ παρὰ ὅσα ἔμαθε στὴν Ἱερὰ Κατήχηση καὶ στὰ θρησκευτικά του. Ἂν ἡ μητέρα τοῦ εἶχε ἐξηγήσει τότε μὲ καλοσύνη καὶ ὑπομονή, πὼς μὲ τὰ λόγια της δὲν ἐννοοῦσε νὰ πεῖ μιὰν ἀσέβεια, ἀλλὰ μόνο νὰ ἐκφράσει μιὰν

εὐχὴ γιὰ τὸ καλὸ τοῦ κόσμου, τὸ παιδὶ θὰ τὴν καταλάβαινε· ἀλλὰ συνάμα τὸ παιδὶ **εἶχε ἀνάγκη** ν' ἀκούσει πὼς ἡ κρίση του ἦταν σωστή. Παραλείποντας τὴν ἐξήγηση, ἡ μητέρα τὸ ἄφησε σὲ μιὰν ἀμφιβολία, ποὺ εἶναι συχνότερη ἀπ' ὅ,τι φανταζόμαστε, καὶ ποὺ πολλὲς παιδικὲς ψυχὲς τὶς ταράζει: ἡ ἀμφιβολία ἂν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐφαρμόσει ποτὲ στὴ ζωὴ ἐκεῖνα ποὺ μᾶς μαθαίνουν τὰ βιβλία. Ἡ εἰρωνεία τῆς μητέρας, —«Γιὰ δὲς τὸ λαδικό!» βαθιὰ τὸ πλήγωσε στὴν ὑπερηφάνεια καὶ τὴ φιλοτιμία του. Τὸ παιδὶ σώπασε καὶ συμμαζεύτηκε ντροπιασμένο. Μέσα του βέβαια ἔλεγε, —«Καὶ ὅμως αὐτὸ ποὺ εἶπα εἶναι ἀλήθεια, ἀφοῦ τὸ λέγει τὸ βιβλίο μου».

Λόγια σαρκαστικὰ ἢ λόγια ἀπότομα ὅπως, —«Δὲν ντρέπεσαι νὰ κλαῖς γι' αὐτό;» —«Καιρὸ δὲν ἔχω νὰ χάνω γιὰ τὶς ἀνοησίες σου.» —«Αὐτὰ ποὺ λὲς εἶναι κουταμάρες» ἢ «μωρουδιακίστικα λόγια» ἢ «σαχλαμάρες», εἶναι ἀρκετὰ γιὰ ν' ἀπομακρύνουν τὸ παιδὶ ἀπὸ τὴ μάνα.

Καὶ τότε, ἐπειδὴ τὸ παιδὶ παίρνει πολὺ σοβαρὰ ἐκεῖνα ποὺ ὀνομάζομε μεῖς «ἀνοησίες του», κ' ἐπειδὴ ἔχει ἀπαραίτητη ἀνάγκη ἀπὸ συμπάθεια, θὰ πάει στὴ νταντὰ ἢ στὴ δασκάλισσα νὰ γυρέψει ζεστασιά. Καὶ ἂν τὴ βρεῖ ἐκεῖ, θὰ ξεμάθει μιὰ γιὰ πάντα νὰ πηγαίνει στὴ μητέρα.

Αὐτὲς εἶναι οἱ περιστάσεις ὅπου βλέπομε τὰ παιδιὰ προσκολλημένα στὴ δασκάλισσα τόσο, ποὺ τὴν προτιμοῦν ἀπὸ τοὺς γονεῖς. Δὲ φταίει ἡ δασκάλισσα ποὺ τὸ ἀπέσπασε ἀπὸ τὴ μητέρα, φταίει ἡ μητέρα ποὺ ἀπομάκρυνε τὸ παιδὶ ἀπὸ τὴν ἀγκαλιά της.

Βέβαια στὸ μικρόκοσμο τοῦ παιδιοῦ, τὰ μικρότερα πράματα παίρνουν μεγάλη σημασία. Ὅλες οἱ ἀφορμὲς ποὺ ξυπνοῦν τὰ αἰσθήματά του, καλὰ ἢ κακά, εἶναι μικρὲς σὰν καὶ αὐτό. Τί πόνος ὅμως γιὰ τὴν καρδούλα του, ἂν νοιώσει

πὼς τὸ περιγελοῦμε! Ἡ ὑπερηφάνεια του τότε ὑποφέρει τόσο, ποὺ μᾶς τὸ ἀποσπᾶ. Γιατὶ ὅσο μικρὸ καὶ ἂν εἶναι, τὸ παιδὶ ἔχει τὴν ὑπερηφάνεια του, τὸ συναίσθημα τῆς ἀξιοπρέπειάς του καὶ ὅταν τὸ πληγώσει ἡ μητέρα στὰ βαθιά του αὐτὰ αἰσθήματα, καταστρέφει τὸ ἱερώτερο πράμα μέσα του, τὴν πίστη του σ᾽ αὐτήν.

Ἕνα κοριτσάκι ἑπτὰ χρονῶν εἶχε κάνει καπρίτσια καὶ εἶχε μαλώσει μὲ τὴ μητέρα του. Ἡ θεία του, ποὺ ἔτυχε νὰ εἶναι μπροστά, τὸ πῆρε κατὰ μέρος, τὸ παρηγόρησε, τοῦ κουδέντιασε καὶ τοῦ ἐξήγησε τὴν ἀνάγκη νὰ πειθαρχεῖ καὶ νὰ ὑποτάσσεται στὴ θέληση τῆς μητέρας, ποὺ ξέρει καλύτερα ἀπ᾽ αὐτὸ τί εἶναι τὸ καλό του. Τὸ κοριτσάκι συγκινήθηκε, ἔκλαψε, κατάλαβε.

Ἐκείνη τὴν ὥρα κατάφθασε καὶ ἡ μητέρα, νέα, ὄμορφη, καλοκαιριάτικα ντυμένη, μὲ ἀνοιξιάτικα λουλούδια στὸ καπέλλο, καὶ ἡ ὄμορφη ἐμφάνισή της συγκίνησε ἀκόμα περισσότερο τὸ κοριτσάκι, ποὺ ἔτρεξε μὲ τὰ δυό του χέρια ἁπλωμένα καὶ τὴν ἀγκάλιασε ἀπ᾽ τὴ μέση.

— «Μαμάκα!» φώναξε ρίχνοντας στὴ φωνή της ὅλη τὴ συγκίνηση τῆς καρδούλας της, «σ᾽ ἀγαπῶ!».

Ἡ μητέρα τὸ κύταξε ὑποψιάρικα καὶ εἶπε — «Κάτι; Τί τρέχει;» Καὶ γυρνώντας στοὺς ἄλλους παρόντες πρόσθεσε γελαστά, «Γιὰ νὰ λέει πὼς μ᾽ ἀγαπᾶ, κάτι ἔχει νὰ μοῦ ζητήσει».

Τὰ χέρια τοῦ παιδιοῦ λύθηκαν, καὶ μ᾽ ἕνα «Ὦ ω ω...» ἀπογοήτευση γεμᾶτο συμμαζεύτηκε καὶ ἀποτραβήχτηκε. Ἡ θεία ἐγύρεψε νὰ διορθώσει τὰ πράματα κ᾽ ἐξήγησε πὼς εἶχε μιλήσει στὸ παιδὶ γιὰ πειθαρχία.

— «Ἄ, ὡραῖα,» ἀποκρίθηκε ἡ μητέρα, «νὰ βάλομε λοιπὸν τὴν πειθαρχία ἀμέσως σὲ πράξη καὶ νὰ καθήσεις στὸ τραπέζι καὶ νὰ φᾶς φρόνιμα καὶ παστρικά.»

Καὶ κάθησε τὸ μικρὸ στὸ τραπέζι, ἥσυχο, μαζεμένο, μὲ τὸ κεφάλι λίγο γερμένο καὶ τὰ μάτια ντροπιασμένα. Μέσα του βαθιὰ εἶχε τὴν αἴσθηση πὼς ἀγκαλιάζοντας τὴ μητέρα του «ἔκανε μιὰ σαχλαμάρα καὶ μιὰ κουταμάρα». Ἦταν ἄλλη μιὰ πληγὴ στὴν παιδική του ψυχούλα. Ἡ πίστη του στὴ μητέρα εἶχε κλονιστεῖ.

Ἡ πίστη αὐτὴ γεννιέται μονάχη της, ἀπὸ μικρὸ σὰν εἶναι τὸ παιδί, φθάνει νὰ ξέρει ἡ μητέρα νὰ ζῇ τὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ της, νὰ τὸ νοιώθει ζωντανά, νὰ πονεῖ καὶ νὰ χαίρεται μαζί του.

Ἂν ὅταν ἔλθει τὸ παιδί, μὲ τὴν καρδιὰ βαρειὰ ἀπὸ κλάματα, εἴτε ἀπὸ λύπη εἴτε ἀπὸ μετάνοια, τοῦ ἀνοίξει ἡ μητέρα τὴν ἀγκαλιά της καὶ τὸ σφίξει στὴν καρδιά της, καὶ ἀκούσει ὅλη τὴν ξεμολόγηση, καὶ συμμεριστεῖ τὶς πάντα εἰλικρινεῖς ὑποσχέσεις τοῦ παιδιοῦ νὰ εἶναι καλύτερο στὸ μέλλον, καὶ μὲ λόγια ἀγάπης, καὶ μὲ φιλιὰ γλυκὰ παρηγορήσει καὶ συγχωρήσει, ἀλλὰ καὶ συνάμα ***τιμωρήσει,*** (ἡ δίκαιη τιμωρία δὲν ἀγριεύει καθόλου, ἂν συνοδεύεται μὲ συγχώρηση καὶ τρυφερότητα), — ἂν τοῦ δείξει τὸ λάθος του μὲ καλοσύνη, καὶ ξυπνήσει μέσα του αἰσθήματα καλὰ καὶ δυνατά, δίνοντάς του νὰ καταλάβει πὼς πρέπει τὸ σφάλμα του νὰ τὸ ἐξαγοράσει, πόσο σφιχτὰ τὸ δένει κοντά της, ἡ μάνα αὐτή, τὸ παιδί της, πόσο σφίγγει τὸ δεσμὸ ποὺ τοὺς ἑνόνει!

Μὰ γιὰ νὰ δώσομε τέτοια ἀνατροφὴ στὸ παιδί μας, χρειάζεται καιρός. Πόσες ἀπὸ μᾶς ἔχομε καιρὸ νὰ ζήσομε μὲ τὰ παιδιά μας; Ὁ κόσμος, οἱ ἐπισκέψεις, ἡ τουαλέτα, ὁ κινηματόγραφος, τὰ μαγαζειά, μᾶς παίρνουν τόσες ὧρες τῆς ἡμέρας....

*

Χειρότερη ὅμως ἀκόμα ἀπὸ τὴν αὐστηρή, θεωρητικὴ μητέρα εἶναι ἐκείνη ποὺ λατρεύει τὸ παιδί της σὰν εἴδωλο καὶ τρώγει τὴ ζωή της σὲ φανταστικοὺς τρόμους καὶ ἀδιάκοπες ἀνησυχίες. Ποιός δὲν ἐγνώρισε τὸ δυστυχισμένο πλάσμα μὲ τὸ γέρικο, κατσουφιασμένο πρόσωπο, πάντα δυσαρεστημένο, στενοχωρεμένο, ἀηδιασμένο, ποὺ θέλει πάντα ἐκεῖνο ποὺ δὲν ἔχει, καὶ ποὺ δὲν τὸ θέλει πιὰ μόλις τὸ ἀπολαύσει;

Ἀπὸ τὴ μέρα ποὺ γεννηθεῖ μαθαίνει πὼς τίποτα στὸν κόσμο δὲν εἶναι ἀρκετὰ καλὸ γιὰ κεῖνο, πὼς ἔξω ἀπὸ τὴ μικρούτσικη ζωή του, τίποτα δὲν ἀξίζει, τίποτα δὲ σημαίνει. Ἡ θέλησή του εἶναι νόμος τῆς μητέρας καὶ ὅλου τοῦ σπιτιοῦ· θεωρεῖ τὸ μικρούτσικο ἑαυτό του ἄξονα τοῦ κόσμου· ὅλη ἡ δημιουργία γυρνᾶ γύρω του, γι᾽ αὐτὸ πλάστηκε, καὶ πρέπει νὰ ὑποταχθεῖ στὴ θέλησή του. Τὰ παιδιὰ ποὺ παίζουν μαζί του πρέπει νὰ εἶναι σκλάβοι του· ἂν πέσει χάμω καὶ χτυπήσει, χαλνᾶ ὁ κόσμος· ἂν ἀρρωστήσει, τρελαίνεται ἡ μάνα καὶ τρελαίνει ὅλους γύρω της. Μεγαλόνει τὸ παιδὶ αὐτὸ σὲ ἀτμοσφαῖρα ἀνησυχίας μὴν πάθει τίποτα, νευριάζει, ζαρόνει ἀπὸ τὸ πολὺ τὸ χάδι, κατσιάζει, ἀρρωστᾶ ἀπὸ τὴν πολλὴ τὴν προφύλαξη. Χαρὰ δὲν ἔχει, ἀφοῦ δὲν προφθαίνει νὰ ἐπιθυμήσει· κανέναν δὲν ἀγαπᾶ, γιατὶ ὅλοι τοῦ φταίγουν· τὴ μητέρα του τὴν τυραννεῖ καὶ τὴ βαρυέται· τ᾽ ἄλλα παιδιὰ τ᾽ ἀποστρέφεται· τίποτα δὲ θέλει, τίποτα δὲν τοῦ ἀρέσει, τίποτα δὲν τὸ συγκινεῖ ἔξω ἀπὸ τὸ ἑαυτουδάκι του. Καὶ μουμιάζει στὴν αὐτολατρεία του, ποὺ εἶναι καὶ ἡ αὐτοσκλαβιά του, πρὶν γίνει δέκα χρονῶν.

Εἶναι ὥρα νὰ πάγει νὰ κοιμηθεῖ· μ᾽ αὐτὸ «δὲ θέλει». Τ᾽ ἀφήνουν μὲ τοὺς μεγάλους, γιατὶ «ἔτσι θέλει». Εἶναι ὅμως περασμένη ἡ ὥρα του καὶ τὸ παιδὶ νυστάζει. Ἀλλὰ εἶπε πὼς «δὲ θέλει», καὶ πεισματόνει. Κ᾽ ἐπειδὴ νυστάζει, γρινιά-

ζει. Ὅλοι τὸ παρακολουθοῦν, τὸ κυτάζουν στὰ μάτια. — «Τί θέλεις, χρυσό μου;» — «Θέλω . . . θέλω . . .» Τίποτα δὲ θέλει παρὰ λίγη πειθαρχία. Καὶ καταλήγει ἡ σκηνὴ σὲ κλάματα καὶ φωνές, ποὺ εὔκολα γυρνοῦν σὲ νευρικὲς κρίσεις καὶ ὑστερισμούς.

Τὸ παιδὶ τἄβαλε μὲ τὴ νταντά του καὶ δὲ θέλει νὰ φάγει τὴ σούπα του. Καταφθάνει ταραγμένη ἡ μητέρα, ἀκούει τὰ παράπονα «τοῦ χρυσοῦ της» καὶ πιάνεται τὴ νταντά. — «Συγχύστηκε τὸ παιδί, τοῦ χάλασες τὴν ὄρεξη . . .» — «Μὰ ναί, συγχύστηκα» ἐπαναλαμβάνει κλαψιάρικα τὸ παιδί, «μοῦ χάλασε τὴν ὄρεξη». Καὶ κάθεται πεισμωμένο, κατσουφιασμένο, στενοχωρεμένο μὲ ὅλους καὶ ἰδίως μὲ τὸν ἑαυτό του, καὶ παρηγοριέται μὲ γλυκά, ποὺ τοῦ χαλοῦν τὸ στομάχι.

Καὶ σὰ χρειαστεῖ νὰ φωνάξουν τὸ γιατρό, καὶ παραγγείλει ὁ γιατρὸς τὸ κλασικὸ ριτσινόλαδο, σηκόνεται ἡ γειτονιὰ στὸ πόδι, χαλνᾶ κυριολεκτικῶς ὁ κόσμος. Ὅλο τὸ σπιτικὸ ἔρχεται σ' ἐπικουρία, καὶ ἀφοῦ ἐξαντλήσει ἡ μητέρα ὅλα, χάδια, παρακάλια, δάκρυα, ὑποσχέσεις, χωρὶς ἀποτέλεσμα, καὶ ἀφοῦ περάσει τὸ παιδὶ ἀπὸ χίλιες ἀγωνίες, καὶ ἀφοῦ νοσταλγήσει πειθαρχία, ἀκόμα καὶ βία ποὺ θὰ τελειώσει τὴ σκηνή, ἀναγκάζεται ἡ μητέρα ν' ἀνατρέξει στὴ βία αὐτή, μὲ τὴ βοήθεια τριῶν ἢ τεσσάρων ἀνθρώπων, ποὺ περεχοῦνται λάδια καὶ φτυσίματα, μὰ ποὺ στὸ τέλος ἐπιβάλλονται μὲ τὴν ὑλικὴ δύναμη, θέλει δὲ θέλει τὸ μικρό, συχνὰ μ' ἐπαναλήψεις δύο καὶ τριῶν δόσεων γιατρικοῦ. Ἐνῶ ἂν εἶχε συνηθίσει τὸ παιδὶ στὴν πειθαρχία, θὰ εἶχε δοθεῖ ἤρεμα τὸ γιατρικό, χωρὶς νὰ ὑποφέρει κανείς, καὶ ἰδίως τὸ παιδί, ποὺ μὲ τὴν ἐνδοτικότητα τῆς μητέρας, τυραννεῖ πρωτίστως τὸν ἑαυτό του.

*

Βέβαια ὅλες οἱ μητέρες δὲ χαλοῦν ἔτσι τὰ παιδιά τους, οὔτε τοὺς φέρονται ὅλες μὲ ὑπερβολικὴ αὐστηρότητα· εἶναι καὶ μητέρες πιὸ φρόνιμες, ποὺ ἀφήνουν τὰ παιδιά τους νὰ μεγαλόνουν φυσικά.

Μ' ἄραγε ἀρκεῖ αὐτό;

Ἀπὸ μωρὸ τὸ παιδὶ *ἔχει ἀνάγκη* ἀπὸ ἀνατροφή, δηλαδὴ πειθαρχία· στὴ μητέρα πέφτει ὁ κλῆρος ν' ἀναθρέψει τὴν ψυχή του. Ἀπὸ τριῶν μηνῶν μαθαίνει τὸ μωρὸ νὰ ὑπακούει· ὀκτὼ καὶ δέκα μηνῶν ξέρει κιόλα νὰ διακρίνει ποιός τὸ χαλᾶ καὶ ποιός δὲν τὸ χαλᾶ, μὲ ποιόν μπορεῖ νὰ κάνει καπρίτσια καὶ σὲ ποιόν πρέπει νὰ ὑποταχθεῖ. Ὅταν μάθομε τοῦ παιδιοῦ μας ἀπὸ τοὺς πρώτους μῆνες πὼς *θὰ ὑπακούσει,* δὲ χρειάζεται πιὰ μεγάλη αὐστηρότητα· φθάνει νὰ μὴ χαλαρώσει ἡ ἐπίβλεψή μας, φθάνει νὰ νοιώσει τὸ παιδὶ τὴ μάνα του κοντά του, ἕτοιμη πάντα νὰ βοηθήσει σὲ μιὰ δύσκολη ὥρα, νὰ τὸ παρηγορήσει στὴ λύπη του, νὰ τὸ τιμωρήσει στὴν κακία του, νὰ τὸ ἀγαπᾶ πάντα.

Ἡ ἀγάπη τῆς μητέρας πρέπει νὰ εἶναι ἀκούραστη, δυνατή, ὑπομονετική, ἀτέλειωτη. Μαλακιὰ ὅμως ὄχι.

Ἂν τὸ παιδὶ νοιώσει λ.χ. πὼς σὰν τρέξει στὴ μητέρα καὶ κλάψει καὶ ξεμολογηθεῖ καὶ πεῖ τὴν ἀταξία του καὶ μαυρίσει τὸν ἑαυτό του, ἡ μητέρα θὰ τὸ λυπηθεῖ καὶ θὰ τὸ συγχωρήσει, καὶ δὲ θὰ τὸ τιμωρήσει, τὸ παιδὶ αὐτὸ θὰ ἔχει συχνὰ διάθεση νὰ ξεμολογιέται καὶ νὰ δείχνει τὸν ἑαυτό του ἀκόμα πιὸ μαῦρο, γιὰ νὰ ἐπιτυχαίνει πιὸ βέβαιη συγχώρηση. Δὲν ἀρκεῖ ἡ ξεμολόγηση καὶ ἡ συγχώρηση· χρειάζεται ἡ δίκαιη τιμωρία· πρέπει τὸ παιδὶ νὰ μάθει, ὑπερήφανα καὶ παληκαρίσια, νὰ ἐξαγοράζει τὴν ἀταξία του. Ἡ συγχώρηση θὰ εἶναι τῆς μητέρας τὸ φιλὶ ποὺ συνοδεύει τὴν τιμωρία, φιλὶ ποὺ θὰ σβήσει τὴν πίκρα, τὸ τσούξιμο τῆς φιλοτιμίας,

τὸν πόνο τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ· μὰ ***ἡ τιμωρία θὰ μείνει,*** γιὰ νὰ χαράξει μέσα του βαθύτερα τὴν ἐνθύμηση τῆς ἀταξίας, ποὺ δὲν πρέπει νὰ ἐπαναληφθεῖ, καὶ συνάμα γιὰ νὰ γυμνάσει καὶ νὰ δυναμώσει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, ποὺ λίγο λίγο θὰ μάθει πὼς εἶναι ***ὑπεύθυνο γιὰ τὶς πράξεις του,*** καὶ πὼς μὲ κόπο ἐξαγοράζονται τὰ σφάλματα. Ἂν ἀπὸ μικρὸ δὲν τοῦ τὸ μάθει ἡ μητέρα, ἡ ζωὴ θὰ τοῦ τὸ μάθει ἀργότερα. Καὶ ἀλλοίμονο σὲ κεῖνον ποὺ τὸν βρεῖ ἀνέτοιμο ἡ ζωή!

*

Ὅσο λάθος εἶναι ν' ἀφήνομε τὸ παιδί μας χωρὶς παρηγοριά, σὰν εἶναι βυθισμένο στὴ λύπη του καὶ στὴ μετάνοια, ἄλλο τόσο λάθος εἶναι νὰ ζητοῦμε νὰ βγάλομε ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ μας κάθε λύπη, κάθε στενοχώρια, κάθε φροντίδα, κάθε ἔννοια. Ζωὴ χωρὶς ἔννοιες καὶ φροντίδες δὲν ὑπάρχει· ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, ὅπως καὶ τὸ σῶμα, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ γυμναστική, γιὰ νὰ δυναμώσει· ἡ μητρικὴ ἀγάπη λοιπὸν θὰ γυμνάσει τὴν παιδικὴ ψυχή, ὁδηγώντας την μὲ χέρι τρυφερὸ ἀλλὰ καὶ δυνατό. Ἀληθινὴ ἀγάπη δὲν εἶναι ἐκείνη ποὺ βγάζει ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ παιδιοῦ κάθε δυσκολία, ἀλλὰ ἐκείνη ποὺ τοῦ μαθαίνει πῶς νὰ ὑπερνικᾶ τὶς δυσκολίες.

Ἕνα παιδάκι ἔχει πυρετό· εἶναι παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιᾶς καὶ τὸ παιδάκι συγχύζεται ποὺ δὲν εἶναι σηκωμένο, ν' ἀκούσει τ' ἀγοράκια ποὺ θὰ τραγουδήσουν τὸ βράδυ τὸν Ἅϊ-Βασίλη. Γιὰ νὰ μὴν κακοκαρδίσει, ἡ μάνα, ποὺ πονεῖ διπλὰ γιὰ τὴ στέρηση τοῦ παιδιοῦ της, βρίσκει μιὰ γελασιὰ νὰ τὸ παρηγορήσει· τοῦ λέγει πὼς φέτος ἄλλαξαν τὰ καλαντάρια καὶ πὼς ὁ Ἅϊ-Βασίλης θὰ πέσει μιὰν ἑβδομάδα ἀργότερα.

— «Τὶ καλά,» λέγει τὸ παιδί, «σὰν νὰ τὸ ἤξεραν πὼς

θὰ εἶμαι ἄρρωστος!» Συγκινητικὴ γελασιὰ βέβαια, μὰ κακὴ γιὰ τὸ παιδί· ἡ ἀγάπη αὐτῆς τῆς μητέρας δὲν ἔχει μέσα της ἐκεῖνο ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ δυναμώσει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ της. Τὸ ἄρρωστο παιδὶ ἔκανε ἀμέσως τὴ σκέψη, «σὰν νὰ ἤξεραν πὼς θὰ εἶμαι ἄρρωστος», καὶ βρῆκε φυσικὸ ν᾽ ἀλλάξουν τὰ καλαντάρια γιὰ τὸ κέφι καὶ τὴν καλὴ ἢ κακὴ ὑγεία τοῦ μικρούτσικου ἀτόμου του· τὸ μυαλουδάκι του κάνει τὸ μικρούτσικο ἑαυτό του κέντρο τοῦ κόσμου, ὅπως εἶναι κέντρο τῆς ἀγάπης τῆς μητέρας του.

Καὶ ὅμως ἦταν τόσο εὔκολο νὰ τὸ συνηθίσει ἡ μάνα του ἀπὸ μικρὸ μικρὸ νὰ ὑποτάσσεται στὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς, ποὺ μιὰ ἀπ᾽ αὐτὲς εἶναι καὶ ἡ ἀρρώστια! Δύσκολη δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ ἀνατροφή· τὸ παιδὶ μαθαίνει χωρὶς κόπο νὰ ὑποτάσσεται, φθάνει ν᾽ ἀρχίσει ἀπὸ μικρό. Καὶ μὲ τὴν ὑποταγὴ αὐτὴ ἀναπτύσσεται μέσα του ἡ ὑπερηφάνεια καὶ ἡ παληκαριά, μαθαίνει νὰ μὴν καταδέχεται νὰ παραπονιέται.

Ἄλλη μάνα βλέπει στὰ χέρια τοῦ παιδιοῦ της ἕνα κουτὶ τσοκολάτες, ποὺ τοῦ τὸ δώρησε κάποιος· τὸ παιδὶ αὐτὸ ἔχει ἀδελφάκι φιλάσθενο, ποὺ δὲν πρέπει νὰ φάγει τσοκολάτες. Ἡ μητέρα παίρνει τὸ κουτὶ λέγοντας, —«Ἂν δεῖ τὸ ἀδελφάκι σου πὼς τρῶς ἐσύ, θὰ λυπηθεῖ· καλύτερα λοιπὸν μὴ φᾶς καὶ σύ». Ἡ μητέρα αὐτὴ ἀγαπᾶ βέβαια πολὺ τὸ φιλάσθενο παιδί της. Καὶ ὅμως δὲν τὸ ἀγαπᾶ ὅπως πρέπει, ἀφοῦ γιὰ ν᾽ ἀποφύγει μιὰ στιγμὴ λύπης τοῦ παιδιοῦ της, χαλνᾶ, προστυχεύει τὴν ψυχή του, τὴν ἐγκαρδιόνει στὸν ἐγωϊσμὸ καὶ στὴν τυραννία τῶν ἄλλων, καὶ τὸ κάνει δοῦλο τῶν ὀρέξεών του γιὰ τὸ μέλλον. Δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ γυμνάσει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ της στὶς ἀναγκαῖες στερήσεις, ποὺ θέλει δὲ θέλει, θὰ βρεθοῦν μιὰ μέρα στὸ δρόμο του.

*

Δὲν ἀρκεῖ ν᾽ ἀγαποῦμε πολὺ τὸ παιδί μας. Πρέπει νὰ τὸ ἀγαποῦμε εὐγενικά, μὲ τὴ σκέψη πάντα πὼς προετοιμάζομε τὸ χρήσιμο καὶ τίμιο πολίτη ἢ τὴ δυνατὴ μητέρα τοῦ μέλλοντος.

Πόσες ἀπὸ μᾶς, ἀπὸ ὑπερβολικὴ ἀγάπη, νομίζοντας πὼς ὠφελοῦμε τὰ παιδιά μας, γινόμαστε ἕνα μ᾽ αὐτὰ γιὰ νὰ κρύψομε ἀπὸ τὸν πατέρα μιὰν ἀταξία, ἕναν κακὸ βαθμό, ἕνα ψέμα. Ὅλη μας ἡ ἔννοια εἶναι νὰ σώσομε τὸ παιδί μας ἀπὸ τὴν πατρικὴ τιμωρία, δὲ διστάζομε καὶ σὲ ψέμα ἀκόμα νὰ καταφύγομε. —«Πὲς πὼς ἔχασες τὸν ἔλεγχό σου.» —«Πὲς πὼς σὲ πονοῦσε τὸ κεφάλι καὶ δὲν ἔκανες τὸ μάθημα.» —«Πές... πές... πές...».

Καὶ δὲ βλέπομε τὴν ἠθικὴ βλάβη, τὴν τρομερὴ βλάβη ποὺ κάνομε τοῦ παιδιοῦ μας, ἐγκαρδιόνοντάς το στὴ δολιότητα.

Ἐκεῖνο ὅμως δὲν ξεχνᾶ τὴν ψευτιὰ ποὺ συντροφικὰ τὴν εἶπε μὲ τὴ μητέρα, δὲν ξεχνᾶ τὴν πονηριὰ ὅπου πρόστρεξε μαζί της, μὲ τὴν ἔγκρισή της, γιὰ νὰ γελάσει τὸν αὐστηρὸ ἀλλὰ δίκαιο πατέρα. Ὅσο καὶ ἂν ἐκείνη τὴν ὥρα τοῦ συμφέρει ἡ συμμαχία τῆς μητέρας, ἐν τούτοις δὲν τῆς συγχωρεῖ ποτὲ τὴν ἀνανδρία της, τὴ δολιότητά της, οὔτε τῆς ἔχει εὐγνωμοσύνη γιὰ τὴν ἐπιείκειά της, ποὺ τὴ νοιώθει κακή, ἔστω καὶ ἂν τὴν ἐκμεταλλεύεται ἐκείνη τὴν ὥρα ποὺ τοῦ συμφέρει.

Τὸ παιδὶ ἔχει φοβερὴ λογική· στὴν πρώτη περίσταση θὰ κάνει τὴ σκέψη πώς, ἂν δὲν ἦταν κακὸ νὰ γελάσει τὸν πατέρα ***σύμφωνα*** μὲ τὴ μητέρα, ἄλλο τόσο δὲν εἶναι κακὸ νὰ γελάσει τὸν πατέρα ***μυστικὰ*** ἀπὸ τὴ μητέρα, καὶ τὴ μητέρα νὰ τὴ γελάσει μόλις τύχει ἀνάγκη.

Καταστρέφεται μέσα του τὸ ἠθικὸ θάρρος νὰ ὁμολογήσει τὸ σφάλμα του καὶ νὰ ὑποστεῖ τὴν τιμωρία ποὺ τοῦ ἀξίζει·

ἡ πονηριὰ καὶ ἡ ψευτιὰ καταντοῦν σὲ λίγο νὰ τοῦ φαίνονται φυσικά, ὅσο καὶ τὸ νὰ τρώγει καὶ ν᾽ ἀναπνέει, γίνονται «ἀνάγκες» στὴ ζωή του· καὶ ὅσο πιὸ πονηρὸ εἶναι καὶ ὅσο κρύβει καλύτερα τὶς ψευτιές του, τόσο θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του πιὸ κατορθωτικό.

Ἄλλωστε τὸ παράδειγμα τῆς πονηριᾶς θὰ τοῦ τὸ δώσει πρώτη αὐτὴ ἡ μητέρα, κάθε φορὰ ποὺ θὰ θελήσει νὰ «πιάσει» τὸ παιδί της καὶ ν᾽ ἀνακαλύψει μιὰ ψευτιὰ ἢ μιὰν ἀταξία. Χαρακτηριστικώτατο εἶναι τὸ ἀκόλουθο ἐπεισόδιο, παρμένο ἀπὸ ἕνα ἀπὸ τὰ ἀξιοθρήνητα παιδικὰ ἀναγνώσματα, μὲ τὰ ὁποῖα καλλιεργοῦνται τὰ παιδιά μας.

Μιὰ μητέρα ἀνακαλύπτει πὼς ἕνα ἀπ᾽ τὰ παιδιά της, χωρὶς νὰ ξέρει ποιό, ἔφαγε γλυκύσματα ἀπαγορευμένα· τὰ φωνάζει λοιπὸν ὅλα καὶ ρωτᾶ ποιός τὸ ἔκανε· ὅλα ἀρνοῦνται. Ἡ μητέρα ἀμέσως καταφεύγει στὴν ἀηδέστερη πονηριά. —«Βλέπετε αὐτὸ τὸ βιβλίο;» τοὺς λέγει, «Ἔχει μέσα εὐχές· ἐγὼ θὰ διαβάσω μιὰν εὐχὴ καὶ θ᾽ ἀρχίσουν τὰ φρύδια νὰ πέφτουν μέσα στὰ μάτια ἐκείνου ποὺ πῆρε τὰ γλυκά». Ἐννοεῖται πὼς ὁ μικρὸς κλέφτης καὶ ψεύτης σήκωσε τόσο ψηλὰ τὰ φρύδια του, ὥστε ἡ εὐγενικὴ μητέρα τὸν ἀνακάλυψε.

Τί φρικτότερο παράδειγμα ἀνατροφῆς; Ποιές μπορεῖ νὰ ἦταν οἱ σκέψεις τοῦ παιδιοῦ, ὅταν ἀνακάλυψε τὴν πονηριὰ τῆς μητέρας; Ποιά ἡ ἐντύπωση τῆς ψυχῆς του, ὅταν στοχάστηκε πώς, ἂν δὲν ἦταν τόσο κουτό, ἂν εἶχε λίγη περισσότερη πονηριὰ ἀπὸ τὴ μητέρα, θὰ τὴ γελοῦσε μιὰ χαρά;

Καὶ τότε ἀρχίζει τὸ συνορισιό, ποιός ἀπὸ τὴ μητέρα καὶ τὸ παιδὶ θὰ δείξει τὴ μεγαλύτερη πονηριά.

Ἄραγε στὸ χέρι τῆς πρόστυχης αὐτῆς γυναίκειας ψυχῆς δὲ βρίσκουνταν ἄλλο μέσο νὰ ξεμολογήσει τὸ παιδί της, νὰ τὸ κάνει νὰ αἰσθανθεῖ τὴν ἀσχημιὰ τῆς πράξης του **ἀπέναντι**

τοῦ ἑαυτοῦ του, χωρὶς νὰ ξεπέσει ἐκείνη στὴν ἀηδέστερη πονηριά;

Τὸ κακὸ ποὺ ἔκανε τὸ παιδί, γι᾽ αὐτὴν δὲν εἶναι τὸ ***ἠθικὸ*** λάθος, ἀλλὰ τὸ ***χεροπιαστό,*** δηλαδὴ τὸ ὅτι ἔφαγε τὰ γλυκά· καὶ ἡ πονηριά της ὅλη δουλεύει ***νὰ μάθει ποιός ἔφαγε τὰ γλυκά.*** Ἡ ψυχή της δὲν εἶναι ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένη γιὰ νὰ καταλάβει, πρῶτα ἡ ἴδια, καὶ ὕστερα νὰ μάθει καὶ στὸ παιδί της, πὼς παίρνοντας κρυφὰ τὰ γλυκὰ ἔκανε κάτι ἄσχημο, καὶ λέγοντας ὕστερα ψέματα, γιὰ νὰ ξεφύγει τὴν τιμωρία, πρόσθεσε στὸ πρῶτο σφάλμα μιὰν ἀνανδρία κ᾽ ἕνα δεύτερο σφάλμα ἀκόμα πιὸ ἄσχημο, ποὺ τὸ λερόνει. Οὔτε εἶναι σὲ θέση ἡ μητέρα αὐτὴ νὰ σκεφθεῖ πὼς ἐξευτελίζοντας τὸ παιδί της, ὅπως τὸ ἔκανε, ἐμπρὸς στ᾽ ἀδέλφια του, ἐμπρός της, καὶ πρὸ πάντων ***ἐμπρὸς στὸν ἑαυτό του,*** ἢ τοῦ ἔκανε στὴν ψυχὴ πληγή, ποὺ ἡ ἐνθύμησή της θὰ λερώσει, θὰ μαράνει τὴ φιλοτιμία καὶ τὴν ὑπερηφάνεια του, καὶ θ᾽ ἀφήσει σημάδι ἄσβηστο γιὰ τὸ μέλλον, ἢ χειρότερα ἀκόμα, μετὰ τὴ συγχώρηση, σὰν ξεχαστεῖ τὸ σφάλμα, τὸ παιδὶ θὰ ***ὑποτιμήσει*** τὴν κακή του πράξη, ὅπως καὶ τὸν ἐξευτελισμὸ ποὺ τοῦ ἔκανε ἡ μητέρα· γιατὶ ἡ λογικὴ θὰ τοῦ ἀποδείξει πώς, ἂν μιὰ τέτοια μεγάλη ντροπὴ ξεχάστηκε, θὰ πεῖ πὼς δὲν ἦταν καὶ ***τόσο*** μεγάλη, ὅσο τὴ φαντάστηκε στὴν ἀρχή.

Ἔτσι ἀρχίζει καὶ ἀδυνατίζει ἡ φιλοτιμία του, ἡ ἠθική του χαλαρόνει, κρίνει τὶς χειρότερές του πράξεις μὲ ἐπιείκεια, καὶ σὰν πράξεις ποὺ τὶς κάνουν ὅλοι καὶ ὅμως βγαίνουν ἀπὸ κεῖ χωρὶς ζημία.

Γιὰ νὰ τοῦ γίνει μάθημα γερό, ἔπρεπε τὸ παιδὶ νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ σφάλμα του ***ἀνυψωμένο,*** ὄχι ταπεινωμένο. Ἡ μάνα ἔπρεπε νὰ τὸ δουλέψει τὸ παιδί της μὲ τρόπο ποὺ νὰ ξεμο-

λογηθεῖ **αὐτοθέλητα,** ἔπρεπε νὰ τοῦ δώσει τὸ μέσον **νὰ ἐξαγοράσει** τὸ λάθος του, ἀνεβάζοντας τὴν ψυχή του, μὲ βαθειὰ μετάνοια, ἀνώτερα ἀπὸ τὸ ἴδιο αὐτὸ λάθος. Μὰ καὶ ἂν τὸ παιδὶ δὲν ὁμολογοῦσε, καὶ ἡ μητέρα ἔκανε πὼς δὲν τὸ ἐννόησε, πάλι θὰ ἦταν τὸ κακὸ λιγώτερο. Τὸ μάθημα θὰ γίνουνταν, καὶ θὰ ἔπιανε τόπο μεγαλύτερο, ἂν ἔλεγε ἡ μητέρα, — «Σὲ πιστεύω, γιατὶ ξέρω πὼς δὲ θὰ καταδεχθεῖς νὰ ξεπέσεις στὴν ψευτιά».

Δὲν νομίζω νὰ ὑπάρχει παιδὶ μικρό, ποὺ νὰ μὴ συγκινηθεῖ τότε καὶ νὰ μὴν ξεσπάσει στὰ κλάματα καὶ νὰ ὁμολογήσει· τοὐλάχιστον τέτοιο σκληρόκαρδο παιδὶ δὲν ἀπάντησα ἀκόμα, οὔτε εἶναι φυσικὸ νὰ ὑπάρχει, ἀρκεῖ ν᾽ ἀρχίσει ἡ μητέρα τὴν ἀνατροφή του ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς του· μὰ καὶ ἂν ὑπῆρχε τέτοιο σκληρὸ παιδί, πάλι τὸ μάθημα θὰ γίνουνταν βαθὺ καὶ τρομερό, γιατὶ τὸ παιδὶ θὰ αἰσθάνουνταν πὼς «ἐν τούτοις **ξέπεσε** στὴν ψευτιά». Καὶ ἡ συνείδησή του θὰ βασανιστεῖ τόσο ἀνυπόφορα, ποὺ δὲ θὰ θελήσει ποτὲ πιὰ νὰ ξαναβρεθεῖ στὴ φρικτὴ αὐτὴ θέση.

Καὶ στὸ μεταξὺ θὰ αἰσθανθεῖ τὴ φιλοτιμία του δυνατώτερα, θὰ θελήσει νὰ δώσει **ἀφορμὲς** στὴ μητέρα του καὶ στοὺς ἄλλους νὰ τὸ σέβονται γιὰ τὴν τιμιότητα καὶ τὴ φιλαλήθειά του.

Ἂν περάσει ἕνα τέτοιο μεγάλο καὶ σοβαρὸ ἔστω σφάλμα χωρὶς ὑλικὴ τιμωρία, τὸ κακὸ δὲν εἶναι σπουδαῖο. Ἀρκεῖ ἡ ἐντύπωση νὰ μὴν πάει χαμένη, νὰ νοιώσει τὸ παιδὶ τὸ σφάλμα αὐτό. Σημαντικὸ εἶναι νὰ φυλάξομε τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τὴν ταπείνωση, ποὺ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ τὴν στραπατσάρει. Καὶ τὸ συχνὸ στραπατσάρισμα γυμνάζει ὀλέθρια τὴν παιδικὴ ψυχή, πρῶτα στὴν ἀδιαφορία, γιὰ νὰ ξεφορτωθεῖ ἔτσι τὶς τύψεις του, ὕστερα στὴν ταπεινοσύνη,

στὴν προπέτεια, στὴν ποταπότητα. Σιγὰ σιγὰ μὰ σταθερά, θωρακίζεται ἐναντίον τῆς κακῆς γνώμης τῶν ἄλλων, συνηθίζει στὸ χαλάρωμα τῆς συνειδήσεώς του, στὴν ἐπιείκεια γιὰ τὶς μικροαναντρίες του, καταντᾶ νὰ περιθάλπει τὴν πονηριά του, ἀκόμα καὶ νὰ ὑπερηφανεύεται μὲ τὴν καπατσοσύνη του. Ἡ περιφρόνηση τοῦ ἑαυτοῦ του δὲν τὸ ἐνοχλεῖ πιά. Οὔτε περιφρονεῖ ἄλλωστε τὸν ἑαυτό του, ἀφοῦ δὲ χωρίζει πιὰ τὸ ἄτιμο ἀπὸ τὸ τίμιο. Ἀπεναντίας θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του πιὸ ξυπνό, πιὸ κατορθωτικό, ἀφοῦ τοὺς ἄλλους τοὺς γελᾶ καὶ τοὺς χώνει μέσα. Κ' ἔτσι κάποιο τέτοιο ἀξιοθρήνητο λουλούδι δὲν ντράπηκε νὰ γράψει κάποτε στὸ θῦμα του, ἀφοῦ τὸ εἶχε «χώσει μέσα», πὼς ἦταν «φωστήρας» καὶ «τέρας εὐφυΐας».

Βέβαια, γιὰ νὰ φθάσει ἡ μητέρα στὸ ἀπαιτούμενο ἀποτέλεσμα, νὰ ἀνυψώσει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ της καὶ νὰ τὴ μορφώσει, δὲν πρέπει νὰ περιμένει νὰ μεγαλώσει τὸ παιδί, ἀλλ' ἀπεναντίας ν' ἀρχίσει ἀπὸ μωρό, μὲ τὰ πρῶτα χάδια, μὲ τὶς πρῶτες λέξεις ποὺ θὰ τοῦ πεῖ.

*

Ἕνα ἀπὸ τὰ ἀντιπαθητικώτερα ἐλαττώματα, καὶ δυστυχῶς ἀπὸ τὰ κοινότερα σὲ μᾶς, εἶναι ἡ περιαυτολογία. Ἀπὸ μικρὸ νὰ μάθει ἡ μητέρα στὸ παιδί της, πρῶτον πὼς τὸ «Ἐγὼ» εἶναι μισητό. Ἔπειτα πὼς τὸ νὰ κάνομε τὸ καθῆκον μας δὲν εἶναι οὔτε ἀρετὴ οὔτε κατόρθωμα, οὔτε κὰν τίποτα σπουδαῖο, ἀλλὰ ἁπλῶς ἐκεῖνο ποὺ εἶναι φυσικὸ κ' ἐπιβάλλεται σὲ κάθε ἄνθρωπο ποὺ ζῇ στὴν κοινωνία καὶ σέβεται τὸν ἑαυτό του.

Νὰ συνηθίσει ἀπὸ μικρὸ τὸ παιδὶ νὰ μὴν ἐπαινιέται, ἂν φέρθηκε καλά, ἂν ἔχει καλοὺς βαθμούς, ἂν πέτυχε σ' ἕνα ἀγώνισμα. Καὶ ὅταν μεγαλώσει, νὰ μὴ θεωρεῖ ὅτι «***προσφέρει***

θυσίες», ἐνῶ ἐργάζεται γιὰ νὰ κερδίσει τὸ ψωμί του, ὅπως δυστυχῶς τὸ ἀκοῦμε καθημερινῶς σ' ὅλες τὶς τάξεις, ἀπὸ καθέναν ποὺ βγῆκε στὴ βιοπάλη, γιὰ τὴ δική του τὴ συντήρηση, ἢ τὴ συντήρηση τῆς οἰκογένειάς του, ποὺ εἶναι στοιχειῶδες καθῆκον του. Εἴτε πολιτεύεται, εἴτε δικηγορεῖ, εἴτε χρηματιστὴς εἶναι, εἴτε γιατρός, εἴτε ἀξιωματικός, εἴτε δικαστής, ἀκόμα κ' ἔμπορος ἢ ὑπάλληλος ἁπλός, νομίζει πὼς θυσιάζεται. Ἂν ἔτυχε δὲ νὰ χρηματίσει κ' ἔφεδρος στοὺς πολέμους, τότε ἐπανειλημμένως «ἔσωσε τὴν πατρίδα».

Ἀλλὰ μεγαλύτερο ἀκόμη ἐλάττωμα, ἀνυπόφορα ἀποκρουστικὸ αὐτὸ καὶ σιχαμένο, εἶναι ἡ τάση στὴν ψευδολογία.

Τὸ παιδί μας ἀπὸ μωρὸ ζυμόνεται καὶ μὲ τὴ λέξη καὶ μὲ τὴ σκέψη τῆς ψευτιᾶς. Ἀπὸ τὰ πρῶτα του χρόνια μᾶς ἀκούει, ἐμᾶς τοὺς μεγάλους, νὰ λέμε ἀναμεταξύ μας γιὰ κάτι ποὺ μᾶς ξαφνίζει, — «Μπᾶ! Ψέματα!», καὶ στὴ διήγησή μας, — «Σοῦ εἶπα τὸ καὶ τό· ψέματα;» Τὸ ρώτημα μᾶς ἔρχεται φυσικώτατο, καὶ στὸν πιὸ φιλαλήθη, σὰ νὰ εἶναι πράμα συνηθισμένο καὶ παραδεχτό, νὰ λέμε καὶ ν' ἀκοῦμε ψέματα. Μεγαλόνομε τὸ παιδί μας μὲ τὴν ἀδιάκοπη παρατήρηση, — «Λὲς ψέματα!», — «Θὰ σὲ δείρω, ἂν λὲς ψέματα», — «Δὲ θέλω νὰ μοῦ λὲς ψέματα».

Καὶ ὅμως τὴ λέξη «ψέμα» δὲ θὰ ἔπρεπε οὔτε νὰ τὴν πεῖ οὔτε νὰ τὴν ἀκούσει κὰν τὸ παιδί, ἂν θέλομε νὰ τοῦ κάνει ἐντύπωση. Ἀπὸ πολὺ μικρὸ στὸ χέρι μας εἶναι νὰ τὸ μάθομε νὰ τὴν περιφρονεῖ, σὰν κάτι ποὺ λερόνει τὸ στόμα του. Θὰ τοῦ ποῦμε, — «Πές μου ὁλόκληρη τὴν ἀλήθεια», — «Ξέρω πὼς δὲν μπορεῖς νὰ πεῖς μιὰν *ἀναλήθεια*.» Καὶ δὲν εἶναι ὑποκρισία ἡ ἀλλαγὴ τῆς λέξης, ἀρκεῖ νὰ μάθει ἀπὸ μικρὸ τὸ παιδί, πὼς τέτοια ἀτιμία εἶναι ἡ ψευτιά, ποὺ καὶ ἡ ὀνομασία της ἀκόμα βρωμίζει. Οὔτε πρέπει νὰ φαντα-

στεῖ τὸ παιδί, πὼς εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποψιαστοῦμε πὼς λέγει ψέμα, ὅταν διαμαρτύρεται λ. χ. πὼς δὲν ἔκανε μιὰν ἀταξία. Ἀκόμα καὶ τὴν ὥρα ποὺ **βλέπομε** καὶ **ξέρομε** πὼς μᾶς λέγει ψέματα, ἂν τοῦ ποῦμε, — «Σὲ πιστεύω ἀφοῦ τὸ λές, γιατὶ δὲν μπορεῖς νὰ μὴ λὲς τὴν ἀλήθεια», δὲν τὸ ἐγκαρδιόνομε στὴν ἀπάτη, ἀπεναντίας κεντοῦμε τὴ φιλοτιμία του· ἀρκεῖ νὰ ξέρομε, ἐμεῖς οἱ μητέρες, ν' ἀγγίξομε τὴν καρδιὰ καὶ τὸ φιλότιμο τοῦ παιδιοῦ μας, ἔτσι, ποὺ ν' ἀναγκαστεῖ νὰ ξεσπάσει καὶ νὰ ξεμολογηθεῖ.

Αὐτὸ φυσικὰ εἶναι ἕνα μέρος μόνο μιᾶς ὁλοκληρωτικῆς ἀνατροφῆς, ποὺ ἔχει βάση τὴν εἰλικρίνεια, τὴν εὐγένεια, τὴν ψυχικὴ πάστρα.

Ἂν ὅμως, σὰν ἔλθει τὸ παιδί μας καὶ μᾶς πεῖ πὼς ἔκανε ἢ εἶπε κάτι ποὺ μᾶς φαίνεται κακό, ἂν τὸ δεχθοῦμε μὲ τὸ ἄγριο, ἂν τὸ μαλώσομε ἢ τὸ χτυπήσομε ἢ τοῦ ποῦμε, ὅπως δυστυχῶς τόσες φορὲς τὸ λὲν οἱ μάνες, καὶ στὶς ἀνώτερες ἀκόμα κοινωνικὲς τάξεις, — «Καὶ τολμᾶς νὰ μοῦ τὸ πεῖς;» ἢ — «Καὶ δὲν ντρέπεσαι νὰ τὸ ξεστομίσεις μπροστά μου;» σπρώχνομε τὸ παιδί μας, ὄχι μόνο στὴν ψευτιὰ καὶ στὴν ὑποκρισία, στὰ κρυψίματα καὶ τεχνάσματα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπομακρύνομε ἀπὸ μᾶς.

Ἂν δεχθοῦμε τὴν ξεμολόγησή του, πάντα μὲ τὴ δίκαιη τιμωρία, ἀλλὰ μὲ καλοσύνη, μὲ τὴ συγχώρηση καὶ τὸ φιλὶ καὶ τὸ χάδι, ξελαφρόνομε τὴ συνείδησή του, ξαναφέρνομε τὴν ἠρεμία στὴν ψυχούλα του. Μὲ τὸ ἄγριο σπρώχνοντάς το στὰ κρυφὰ τεχνάσματα, βαραίνομε τὴ συνείδησή του μὲ τὴ γνώση — γιατὶ τὸ παιδὶ ἔχει ἀλάνθαστη λογικὴ — πὼς πρόσθεσε ἕνα δεύτερο σφάλμα στὸ βαρὺ λάθος τῆς ψευτιᾶς.

Ἐγκαρδιόνοντας τὸ παιδί μας νὰ μᾶς λέγει ἄφοβα τὴν ἀλήθεια, τὸ μαθαίνομε νὰ μᾶς ἀνοίγει τὴν καρδιά του· καὶ

χωρὶς κόπο τὸ παρακολουθοῦμε τότε, τὸ ὁδηγοῦμε, τὸ ὑποστηρίζομε, διαβάζομε ἐλεύθερα στὴν ψυχή του. Μαθαίνομε καὶ μεῖς νὰ τὸ γνωρίζομε. Ὅπως τὸ νέο δέντρο ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ βέργα στερεή, ποὺ θὰ τὸ ὑποστηρίξει νὰ μὴ στραβώσει, ἔτσι καὶ στὸ παιδί μας εἶναι ἀπαραίτητη ἡ μητρικὴ ὑποστήριξη, ἡ πρὸς τὴ μάνα ἐμπιστοσύνη του, γιὰ ν' ἀναπτυχθεῖ μέσα του στερεὰ ἡ ἠθική, πάνω στὴν ὁποία θὰ στηρίξει ἀργότερα ὁλόκληρη τὴ ζωή του.

*

Νὰ μὴν ποῦμε ποτὲ ψέμα στὸ παιδί μας, εἶναι ἡ πρώτη βάση τῆς ἀνατροφῆς.

Καὶ δῶ σκοντάφτομε σὲ μιὰ δυσκολία, ποὺ παρουσιάζεται, σκόπελος τυραννικός, σὲ κάθε γονέα: Σὰν ἀρχίζει καὶ παρατηρεῖ τὸ παιδὶ καὶ σκέπτεται, σὰ μᾶς ρωτήσει, — «Πῶς γεννιοῦνται τὰ μωρά; Ἀπὸ ποῦ ἔρχονται;», τί θὰ τοῦ ἀπαντήσομε;

Τὸ ζήτημα αὐτό, ποὺ ἀπασχολεῖ ἰδίως μεταπολεμικῶς, ὅλους τοὺς παιδαγωγοὺς τῆς ὑφηλίου, ἔχει τὴν ἁπλουστάτη του ἀπάντηση: Νὰ μὴ γελάσομε ποτὲ τὸ παιδί μας μ' ἕνα ψέμα.

Στὴ μητέρα λαχαίνει νὰ ἐξηγήσει στὸ παιδί της μὲ τὴ γυναίκεια της διαίσθηση καὶ λεπτότητα, σὰ μιὰ μεγάλη καὶ ὡραία ἀλήθεια, τὴ γέννηση, χωρὶς ποτὲ νὰ τὸ ξαφνίσει καὶ χωρὶς νὰ ξυπνήσει νοσηρὲς περιέργειες στὸ μυαλουδάκι του. Γιὰ νὰ μπορέσει ὅμως νὰ τὸ κάνει μὲ ἐπιτυχία, χρειάζεται ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ παιδιοῦ, μὲ παρατηρήσεις, διηγήσεις καὶ κουβέντες, νὰ προετοιμάσει τὸ ἔδαφος.

Οἱ μῦθοι μὲ τοὺς ὁποίους ἀνατρέφομε τὰ παιδιά μας, πὼς τὰ μωρὰ τὰ στέλνει ἡ Παναγία ἢ ὁ Θεός, πὼς τὰ

φέρνει ἕνας Ἄγγελος, πὼς τὰ βρίσκομε μέσα στὰ λάχανα ἢ στὰ περιβόλια, πὼς τὰ παραγγέλνομε στὴν Ἀγγλία ἢ στὴ Σιβηρία, δὲν ἱκανοποιοῦν τὸ παιδί, ποὺ μὲ τὴ λογική του, δὲν ἀργεῖ νὰ μᾶς στριμώξει καὶ νὰ πειστεῖ πὼς τὸ γελοῦμε. Καὶ τότε ξυπνᾶ μέσα του, νοσηρή, ἡ περιέργεια νὰ μάθει ἐκεῖνο ποὺ τοῦ κρύβομε, καὶ φυσικὰ κάνει τὸ συλλογισμὸ πώς, γιὰ νὰ τοῦ τὸ κρύβομε, θὰ πεῖ πὼς εἶναι κακό, καὶ θὰ ἐξασκήσει ὅλη του τὴν πονηριὰ γιὰ νὰ φθάσει στὸ σκοπό του. Καὶ τότε ὁσοδήποτε καὶ ἂν φυλάγομε τὸ παιδί μας, δὲ θὰ μπορέσομε νὰ τοῦ κρύψομε τὴν ἀλήθεια, μὲ τὴ διαφορὰ πὼς θὰ τὴ μάθει πρόστυχα ἀπ' ὁποιονδήποτε τύχει, καὶ στὸν νοῦ του θὰ στιγματίσει σὰν κάτι ἀνήθικο καὶ βρώμικο, ἀνομολόγητο ἀλλ' ἀπολαυστικό, σὰν κάτι ποὺ ὅλοι τὸ ντρέπονται καὶ ὅμως ὅλοι τὸ κάνουν, τὴ βάση τῆς ζωῆς καὶ τῆς δημιουργίας.

Μόνη ἡ μητέρα μπορεῖ αὐτὸ τὸ πολὺ λεπτὸ ζήτημα νὰ τὸ διαχειριστεῖ.

Γιὰ τὸ παιδὶ ποὺ ζῆ στὴ φύση, τὸ πρόβλημα εἶναι ἁπλούστερο, γιατὶ ἀπὸ τὰ πρῶτα του βήματα βλέπει καὶ μαθαίνει, σὰν πράμα φυσικό, τὸ μυστήριο τῆς ἀναπαραγωγῆς. Τὸ παιδὶ ὅμως τῆς πόλεως, ποὺ ζῆ μακριὰ καὶ ἀπὸ ζῶα καὶ ἀπὸ ἔντομα καὶ φυτά, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ καθοδήγηση, γιὰ νὰ προετοιμαστεῖ τὸ μυαλό του νὰ δεχθεῖ πὼς τὸ ἀδελφάκι του, ποὺ γεννήθηκε τώρα, βγῆκε ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς μητέρας του.

Πρῶτα θ' ἀπορήσει γι' αὐτό, μὰ μιᾶς καὶ τοῦ ἐξηγήσομε ὅτι «ἡ μητέρα τρέφει τὸ παιδί της κάτω ἀπὸ τὴν καρδιά της» ὡς ποὺ νὰ μεγαλώσει καὶ νὰ δυναμώσει ἀρκετά, ὥστε νὰ βγεῖ στὸ φῶς, μιᾶς καὶ τὸ χωνέψει αὐτό, θὰ γεννηθεῖ μοιραῖα στὸν νοῦ του τὸ ἄλλο ρώτημα: Πῶς γεννιέται τὸ ἀδελφάκι στὸ σῶμα τῆς μητέρας;

Καὶ ὅμως εἶναι τόσο εὔκολο καὶ τόσο ἁπλὸ νὰ προετοιμάσομε τὴ σκέψη τοῦ παιδιοῦ μας, πρῶτα μὲ τὰ φυτά, — λουλούδια, σῦκα, σπαρτά, — ὕστερα μὲ τὰ ἔντομα, — μέλισσα, πεταλούδα, μερμήγκι, — καὶ τέλος μὲ τὰ ζῶα, — ψάρια, κατοικίδια ζῶα, ὅπως γάτες, σκύλους, ποντικοὺς κ.τ.λ.

Νὰ δείξομε τοῦ παιδιοῦ λ. χ. πῶς σπέρνεται ἡ γῦρις, τὸ ἀρσενικὸ στοιχεῖο, πάνω στὸν ὕπερο, ποὺ εἶναι τὸ θηλυκὸ στοιχεῖο, μέσα στὸν κάλυκα τοῦ λουλουδιοῦ· ἢ τὸ ρόλο τοῦ ὀρνοῦ (ἐρινεοῦ) στὴ γονιμοποίηση τοῦ ἥμερου σύκου,—ὕστερα τὴν περίεργη γέννηση τῶν ψαριῶν, ὅπου τὸ θηλυκὸ ἀπακουμπᾶ τ᾽ αὐγά του στὸ βυθὸ τῆς θάλασσας καὶ τὸ ἀρσενικὸ χύνει ἀπάνω τους τὸ στοιχεῖο ποὺ θὰ τὰ γονιμοποιήσει, δηλαδὴ θὰ τοὺς δώσει ζωή, — ὕστερα τὸ ποιητικὸ πέταγμα τῆς μέλισσας, ποὺ θ᾽ ἀνέβει ψηλὰ ψηλὰ στὸν αἰθέρα καὶ θὰ τὴ φθάσει μονάχα τὸ ἕνα, τὸ καλύτερο ἀρσενικό, ποὺ θὰ πεθάνει ἀφοῦ τὴ γονιμοποιήσει, δηλαδὴ τῆς δώσει τὰ στοιχεῖα ποὺ τῆς χρειάζονται γιὰ νὰ γεννήσει γόνιμα αὐγὰ κ.τ.λ.

Εὔκολα ὕστερα τὸ παιδὶ συμπεραίνει πὼς καὶ τῆς κότας ἢ τοῦ καναρινιοῦ τὸ αὐγό, γιὰ νὰ βγάλει ζωντανὰ πουλάκια, χρειάζεται καὶ τὸ ἀρσενικὸ στοιχεῖο, δηλαδὴ καὶ μπαμπὰ καὶ μαμά· πὼς κάτι ἀνάλογο χρειάζεται καὶ γιὰ τὴ γάτα ἢ γιὰ τὸ σκύλο, ποὺ θὰ κάνει μικρά. Καὶ τέλος μαντεύει ἢ συμπεραίνει, πάντως βρίσκει φυσική, τὴν ἴδια ἐξήγηση καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, χωρὶς νὰ χρειαστοῦν πολλὲς περιγραφές.

Μὰ καὶ ἂν μᾶς ρωτήσει τὸ παιδί, πῶς γίνεται ἡ ἀναπαραγωγὴ στὸν ἄνθρωπο, ποὺ δὲν ἔχει γύρη καὶ ὕπερο καὶ κάλυκα καὶ ὀρνούς, θὰ τοῦ ἐξηγήσομε πὼς ἴδια εἶναι ἡ ἀρχή, καὶ θὰ μεταχειριστοῦμε ἐπιστημονικοὺς ὅρους, περιγράφοντας ἀπάνω σὲ ἀνθρωπολογικὲς εἰκόνες λ.χ. τὰ ἐσωτερικὰ ὄργανα τῆς μητέρας, ὅπου ὁ πατέρας, ὅπως τὸ λου-

λούδι, τὸ ἔντομο καὶ τὸ ψάρι, δίνει τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ γονιμοποιήσουν τὸ ἀνθρώπινο αὐγό.

Βέβαια κάθε μητέρα δὲν ἔχει τὴν ἀπαιτούμενη μόρφωση, γιὰ νὰ μεταδώσει στὸ παιδί της τὶς γνώσεις αὐτές. Ὑπάρχουν ὅμως τώρα βιβλία ἀρκετά, βοτανικῆς, ζωολογίας καὶ ἀνθρωπολογίας, ὅπου μπορεῖ νὰ βρεῖ τὶς ἀναγκαῖες ὁδηγίες*.

Ἀλλὰ μόνο μιὰ μητέρα μπορεῖ μὲ τὴ διαίσθησή της νὰ ξέρει πότε καὶ πῶς πρέπει ν' ἀγγίξει αὐτὸ τὸ λεπτὸ θέμα, ἀπαντώντας μόνο σὲ ἀπορίες τοῦ παιδιοῦ της, χωρὶς ποτὲ νὰ προκαλεῖ ρωτήματα καὶ νὰ ξυπνᾶ μέσα του περιέργειες, ποὺ μποροῦν εὔκολα νὰ γίνουν νοσηρές. Γιὰ τὰ φυτὰ ὅμως καὶ γιὰ τὰ ἔντομα μπορεῖ ἡ μητέρα ἀπὸ πολὺ μικρὸ ν' ἀρχίσει νὰ διδάσκει τὸ παιδί της. Ἑτοιμάζοντας τὸ ἔδαφος, δηλαδὴ τὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ της, στὸ μυστήριο τῆς γεννήσεως μὲ φυτὰ καὶ ἔντομα, καλλιεργεῖ τὴ σκέψη του, καὶ συχνὰ ἀποφεύγει τὴν ἀπορία καὶ τὸ ρώτημα, πῶς γεννιέται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τὸ μωρό. Μὰ καὶ ἂν ρωτήσει τὸ παιδί, θὰ εἶναι ἔτσι προετοιμασμένο, ὥστε ἡ ἀπάντηση, ποὺ πρέπει νὰ δοθεῖ πάντα παστρικὴ κ' ἔμορφη, δὲ θὰ τὸ ξαφνίσει.

Ἡ διδαχὴ καὶ ἡ προετοιμασία αὐτὴ ἐφαρμόζεται στ' ἀγόρια ὅσο καὶ στὰ κορίτσια, στ' ἀγόρια ἀκόμα περισσότερο παρὰ στὰ κορίτσια, πρὶν πᾶνε στὸ σχολεῖο, ὅπου θ' ἀπαντήσουν περισσότερους πειρασμοὺς καὶ κινδύνους ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὰ κορίτσια. Ἡ μητέρα ποὺ θὰ ἔχει προετοιμάσει παστρικὰ καὶ γερὰ τὸ ἀγόρι της ἐναντίον τῶν κακῶν ἕξεων, ποὺ τόσο εὔκολα μεταδίδονται ἀπὸ κακὲς σχέσεις, καὶ ἰδίως ἡ μητέρα

---

* Συστήνομε σὲ κάθε μητέρα νὰ διαβάσει καὶ νὰ μελετήσει τὸ λαμπρὸ βιβλίο τῆς κυρίας Ἄννας Κατσίγρα «Προετοιμασία τοῦ κοριτσιοῦ στὰ γενετήσια ζητήματα».

ποὺ θὰ ἔχει μάθει στ᾽ἀγόρι της νὰ τῆς μιλᾶ ἀνοιχτὰ κ᾽ ἐλεύθερα γιὰ ὅλα τὰ θέματα, ἀκόμα καὶ τὰ πιὸ κρυφὰ καὶ τὰ πιὸ εἰδικά, θὰ μπορεῖ νὰ τὸ παρακολουθήσει, νὰ τὸ ὁδηγήσει καὶ νὰ τὸ σώσει ἀπὸ τὶς κακὲς ἕξεις, ποὺ εἶναι ὁ κίνδυνος ὅλων τῶν σχολείων, σὲ ὅλα, ἄλλωστε, τὰ μέρη τοῦ κόσμου.

Ἡ μητέρα καὶ μόνη ἡ μητέρα εἶναι τὸ στήριγμα καὶ ὁ ὁδηγὸς τῆς ἠθικῆς τοῦ παιδιοῦ της.

*

Στὴ σημερινὴ Ἑλληνικὴ κοινωνία, ἐκεῖνο ποὺ μᾶς λείπει ἴσως τὸ περισσότερο, εἶναι τὸ ἠθικὸ θάρρος. Γι᾽ αὐτὸ βρίσκομε ἀνάμεσά μας τόσους ἄντρες φαινομενικῶς ἀνεπτυγμένους, ποὺ θυσιάζουν σὰν τίποτα τὶς ἀρχές τους γιὰ τὸ ὑλικὸ συμφέρον, ποὺ φοβοῦνται νὰ ποῦν τὴ γνώμη τους, νὰ κηρύξουν τὴν πίστη τους, νὰ ὑπογράψουν μιὰ διαμαρτυρία ἢ δήλωση, ἂν εἶναι ἡ στάση τους αὐτὴ νὰ τοὺς φέρει καμιὰ ζημία ὑλικὴ ἢ ἠθική, ποὺ διστάζουν νὰ πάρουν πρωτοβουλία κ᾽ εὐθύνη μὲ τὴ γενναία ἀπόφαση νὰ ὑποστοῦν τὶς συνέπειες, ὅποιες καὶ ἂν εἶναι. Γι᾽ αὐτὸ σὰν κοπάδια γυρνοῦμε ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ δυνατώτερου, καὶ ἂς μὴν τὸν ἐκτιμοῦμε, ἂς τὸν θεωροῦμε ἀκόμα καὶ ἄτιμο. Καὶ σὰν ἀνεμοδοῦρες ἀλλάζομε κατεύθυνση καὶ ἀρχὲς καὶ πεποιθήσεις κατὰ τὸ ποῦ φυσᾶ ὁ ἄνεμος.

Γι᾽ αὐτὸ στὶς ἐθνικὲς μπόρες, στὶς ἐσωτερικές μας διχόνοιες, κυτάζομε πῶς ν᾽ ἀφήνομε πόρτες ἀνοιχτές, ποὺ νὰ μᾶς γλυτώσουν, «ἂν ἀλλάξουν τὰ πράματα», πρὸς βάρος τῆς ἀξιοπρέπειάς μας, συχνὰ καὶ τῆς τιμῆς μας.

Ἄλλωστε, ἀρχίζοντας ἀπὸ τ᾽ ἀνώτερα τῆς κοινωνίας στρώματα, ἡ μητέρα πρῶτα καὶ τὸ σχολεῖο ὕστερα, καταγινόμαστε νὰ καταστρέψομε ὅ,τι ἀντρίκειο ἔχει ἀπὸ τὴ φύση ἡ ψυχὴ τοῦ ἀγοριοῦ μας.

Ἂν πέσει χάμω, τὸ τρομάζομε μὲ τὶς φωνές μας, — «Πόνεσες; Χτύπησες;» — «Δὲν εἶναι γιὰ σένα τέτοια παιχνίδια!», ἐνῶ τόσο εὔκολα ξεχνᾶ τὸ μικρὸ καὶ τὸν πόνο καὶ τὴν τρομάρα του μ' ἕνα μας χωρατό, ποὺ θὰ ἐπισύρει ἀλλοῦ τὴν προσοχή του.

Ἂν τοῦ τύχει καμιὰ περίσταση νὰ θελήσει παληκαρίσια νὰ ὑποστηρίξει μιὰ πίστη, μιὰ γνώμη, τὸ φοβίζομε, τὸ σταματοῦμε ἀπὸ τὰ πρῶτα του φτερουγίσματα. — «Μὴν ἐκφράζεσαι τόσο ἀνοιχτά.» — «Μπορεῖς νὰ βλάψεις τὸ μέλλον σου».

Τὸ παιδί μας, ἀγόρι ἢ κορίτσι, τὸ ἀνατρέφομε μὲ ὑπερβολικὸ φόβο τοῦ πόνου, τῆς ἀρρώστιας, τῆς σωματικῆς στενοχώριας, τῆς προσωπικῆς ζημίας. Ἀντὶ νὰ τὸ ἐγκαρδιόνομε, τοῦ ἀναπτύσσομε τὸν τρόμο τῆς ἀποτυχίας καὶ τῆς συνέπειας ποὺ μπορεῖ νὰ γεννηθεῖ ἀπὸ τὴν πρωτοβουλία του καὶ νὰ τὸ βλάψει.

— «Πρόσεχε, παιδί μου,» εἶναι ἡ καθημερινὴ συμβουλή μας.

Καὶ μεγαλόνει τὸ παιδὶ μὲ τὴν πεποίθηση πὼς τὸ μεγαλύτερο κακὸ ποὺ μπορεῖ νὰ τοῦ συμβεῖ, εἶναι νὰ χτυπήσει ἢ νὰ χάσει τὴ ζωή του, ἢ νὰ βλάψει τὰ συμφέροντά του, τὸ ἄτομό του. Καὶ τὴ ζωούλα του, τὸ συμφεροντάκι του, τὰ φυλάγει σὰν κάτι ἀνεκτίμητο.

Πόσες ἀπὸ μᾶς σκεπτόμαστε νὰ ποῦμε στὸ παιδί μας πὼς δὲν πειράζει καὶ ἂν χτυπήσει καὶ πονέσει· πὼς ***δὲν πονεῖ καὶ τόσο τὸ νὰ πονεῖ κανείς***· πὼς δὲν εἶναι καὶ τόσο φοβερὸ ν' ἀρρωστήσει, ἀκόμα καὶ νὰ χάσει τὴ ζωή του· πὼς ἡ ζωή μας δὲν ἔχει ἀξία παρὰ ***ὅσο τὴν ξοδεύομε μὲ κάποια ὠφέλεια,*** ὥστε ὅταν τὴν παραφυλάγομε, χάνει τὴν ἀξία της, ἀφοῦ ***δὲν ξοδεύεται***· πὼς στὸν κόσμο εἶναι πράματα, ἰδέες, ἀρχές, ἰδανικά, πίστες, ποὺ βαραίνουν ***περισ-***

σότερο ἀπὸ τὴ ζωή του, ἀπὸ τὸ μέλλον του, ἀπὸ τὴν ὑλική του πρόοδο, πὼς γι' αὐτὰ ***ἀξίζει*** νὰ δώσει τὴ ζωή του;

Πόσες ἀπὸ μᾶς μαθαίνομε στὸ παιδί μας πὼς κάποτε ἡ σιωπὴ εἶναι ***δειλία,*** ὅταν ***πρέπει*** νὰ μιλήσει καὶ νὰ ὑποστηρίξει μιὰ πίστη καὶ δὲν τὸ κάνει; Πὼς κάποτε ἡ σιωπὴ εἶναι ***ψευτιά,*** ποὺ λερόνει καὶ ἀτιμάζει τὸ ἴδιο ὅπως καὶ ἡ ψευτιὰ ὅταν λέγεται;

Πόσες λέμε τοῦ ἀγοριοῦ μας πὼς εἶναι ἄναντρο νὰ χτυπήσει ἐκεῖνον ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ τὸ ἀνταποδώσει, πὼς ἂν θέλει νὰ μετρηθεῖ μὲ κανέναν, πρέπει νὰ διαλέξει ἰσοδύναμο ἢ δυνατώτερό του· πὼς περισσότερο ἀπὸ τὴ ζωή του ἀξίζει ἡ φιλοτιμία του, ἡ ὑπερηφάνεια, ἡ ἀξιοπρέπεια· πὼς ἡ ἀρρώστια καὶ ὁ πόνος δὲ βλάπτουν καὶ τόσο, ἀλλὰ πὼς ὁ ***φόβος*** τῆς ἀρρώστιας καὶ τοῦ πόνου ***ἐκμηδενίζει*** τὸν ἄνθρωπο, τὸν ταπεινόνει, τὸν κάνει νωθρὸ καὶ ἀξιοπεριφρόνητο· πὼς ἂν γιὰ μιὰν εὐγενικὴ πίστη καταστρέψει ἀκόμα καὶ τὸ μέλλον του, ἡ θυσία τὸν ἀνυψόνει, τὸν μεγαλόνει, δὲν μπορεῖ νὰ τὸν βλάψει, γιατὶ ἡ ***ὑλικὴ ζημία δὲν εἶναι βλάβη,*** ἐνῶ οἱ ἠθικὲς παραχωρήσεις εἶναι καταστροφὴ τῆς ψυχῆς; Πὼς δὲν πειράζει ἂν ἀποτύχει, ἂν πέσει στὸ δρόμο τῆς ζωῆς, ἀρκεῖ νὰ βρεῖ μέσα του σοῦστες γιὰ νὰ ξαναση-κωθεῖ καὶ νὰ ξαναρχίσει;

Πόσες ἀπὸ μᾶς μαθαίνομε τὸ κορίτσι μας νὰ περιφρονεῖ κάθε φόβο σωματικοῦ ἢ ἠθικοῦ πόνου, ὅταν πρόκειται νὰ κάνει κάτι καλό, κάτι εὐγενικὸ καὶ ὄμορφο, ἔστω καὶ ποὺ νὰ μὴν περιλαμβάνεται στὸ στενό της καθῆκον, ἔστω καὶ ποὺ νὰ τὸ κατακρίνει τὸ μπουλούκι;

Μιὰ κυρία ἔλεγε μιὰ φορὰ πὼς ποτὲ δὲ μετάλαβε οὔτε θὰ μεταλάβει τὸ παιδί της, ἑπτὰ - ὀκτὼ χρονῶν ἀγόρι, γιατὶ

τὴν τρέλαινε ἡ σκέψη μονάχη πὼς τὸ χρυσὸ κουταλάκι μποροῦσε νὰ μεταδώσει μικρόβια.

Ὅτι ἡ ἐκκλησία μας ἔχει μείνει μεσαιωνικὴ στὴν ἀντίληψη τῆς Ἁγίας Μεταλήψεως μὲ τὸ γενικὸ κουτάλι, καὶ ἀγνοεῖ ἐπιστήμη, ὑγιεινὴ καὶ πρόοδο, καὶ τὸ ἴδιο της τὸ γενικώτερο συμφέρον, δὲ συζητεῖται. Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι χωριστὸ κεφάλαιο ποὺ δὲ χωρεῖ σὲ τούτη τὴ μελέτη.

Στὸ ζήτημα ὅμως ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει, — ἡ ἀνατροφὴ δηλαδὴ τοῦ παιδιοῦ μας, — περισσότερη σημασία ἔχει ἡ μόρφωση τῆς ψυχῆς του ἀπὸ τὴ φροντίδα τοῦ σώματος. Ἡ κυρία αὐτὴ, ποὺ ἔτρεμε γιὰ τὴ σαρκικὴ βλάβη τοῦ παιδιοῦ της, δὲν ἔδωσε οὔτε μιὰ σκέψη στὴν ἠθικὴ ζημία ποὺ κάνει στὸ παιδί της, ἀνατρέφοντάς το σὰν κάτι τόσο πολύτιμο, ὥστε νὰ μὴν μπορεῖ νὰ μοιραστεῖ τοὺς ἴδιους «κινδύνους» ποὺ διατρέχουν ὅλα τὰ ἑκατομμύρια τῶν ὁμοφύλων του· δὲ στάθηκε νὰ σκεφθεῖ πὼς τὴ μέρα ποὺ θὰ μάθει τὸ παιδὶ αὐτὸ πὼς ὅλα τὰ Ἑλληνόπουλα μεταλαβαίνουν, θ' ἀπορήσει ποὺ δὲ μετάλαβε ποτὲ καὶ θὰ ρωτήσει· οὔτε λογάριασε τί θ' ἀπαντήσει καὶ πῶς θὰ ἐξηγήσει τὴν ἀπομόνωση τοῦ μικροῦ αὐτοῦ ἀτόμου ἀνάμεσα σὲ ὅλη τὴν Ἑλληνικὴ φυλή.

Δὲ φταίγει ἡ κυρία αὐτή· τῆς ἔμαθαν οἱ γονεῖς της γράμματα καὶ τέχνες καὶ ξένες γλῶσσες καὶ πιάνο καὶ πολλὰ ἄλλα πράματα χρήσιμα στὰ σαλόνια. Τὸ μόνο ποὺ δὲν τῆς ἔμαθαν εἶναι τὸ τί χρεωστεῖ στὴ φυλή της, στὸν τόπο της, στὴ θρησκεία καὶ στὴν ἱστορία της.

*

Μὰ γιὰ νὰ νοιώσομε αὐτά, χρειάζονται ἰδανικά· καὶ τὰ ἰδανικά μας χάθηκαν. Γι' αὐτὸ καὶ ὡς ἔθνος σκοντάφτομε σὲ κάθε βῆμα.

Προπολεμικῶς περιθάλπαμε τὴ «Μεγάλη Ἰδέα», ποὺ συχνὰ περιορίζουνταν μόνο σὲ **λέξεις**. Μεταπολεμικῶς ὅμως ἀκόμα καὶ οἱ λέξεις αὐτὲς παραμερίστηκαν. Ὁ πόλεμος, ἡ καταστροφή, ἡ δυστυχία, ἡ φτώχια, ἡ κακομοιριὰ γκρέμισαν τὴ «Μεγάλη Ἰδέα», παρέσυραν στὸ κατρακύλισμά της καὶ τὰ τελευταῖα ἰδανικά, ποὺ κάπου κάπου μπορούσαμε νὰ εἴχαμε διατηρήσει ἀκόμα.

Ὅταν στὸν ἀξιοθρήνητο πόλεμο τοῦ 97 μαθεύτηκε στὰς Ἀθήνας ἡ ντροπιασμένη φυγὴ τῆς Λάρισας, μιὰ βγῆκε φωνὴ ἀπὸ τὰ στήθη ὅλων τῶν γυναικῶν, «Ἄχ! καὶ πόσοι νὰ σκοτώθηκαν!» Σὲ πόσων μητέρων ὅμως τὴν ψυχὴ γεννήθηκε ἡ ἄλλη, ἡ πιὸ μεγάλη, ἡ ἐθνικὴ ἀνησυχία, — «Τοὐλάχιστον νὰ χύθηκε αἷμα ἀρκετό, ποὺ νὰ ἔπλυνε τὴν ἐθνικὴ ντροπή;»

Ἀκολούθησαν πόλεμοι ἄλλοι ποὺ ξέπλυναν τὴν ντροπὴ τοῦ 97. Θυσίες ἔγιναν, αἷμα χύθηκε, σηκώσαμε κεφάλι. Πήραμε ἀέρα. Αἰσθανθήκαμε τὸν ἐθνισμό μας. Ὑπερηφανευθήκαμε. Στὸ βάθος ὅμως ἡ ψυχή μας δὲν ἄλλαξε. Τὸν ἑαυτό μας ὁ καθένας ἐξακολουθοῦμε νὰ πρωτοσκεπτόμαστε, δὲν μποροῦμε νὰ τὸν ξεχάσομε, νὰ τὸν παραμερίσομε, νὰ πειθαρχήσομε σ' ἕνα κοινὸ τῆς Ἑλλάδας συμφέρον. Ἡ ἐμπάθεια δυὸ μεγάλων κομμάτων ἔφθασε νὰ χωρίσει τὸν τόπο, νὰ πνίξει τὸν πατριωτισμό, νὰ γκρεμίσει τὴ «Μεγάλη Ἰδέα», νὰ καταστρέψει τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐθνικῆς ὁρμῆς, νὰ παραμερίσει τὸ γενικὸ συμφέρον, νὰ σβήσει ἀκόμα καὶ αὐτὸν τὸν ἀνθρωπισμό. Τὰ ἀτομικὰ συμφεροντάκια ἐπέπλευσαν μὲ τὰ πείσματα καὶ τὰ ψευτοφιλότιμα. Ὁ καθένας τράβηξε ἀπὸ τὸ μέρος του, ὡς ποὺ ξεχαρβαλώθηκε ὁ τόπος καὶ ἦρθε ἡ καταστροφὴ τοῦ 1922.

Μαζὶ μ' αὐτὴν χάθηκε τὸ μεγάλο τοῦ Γένους ὄνειρο, καὶ

στὴ θέση του δὲ βάλαμε τίποτα. Τὸ ἰδανικὸ μιᾶς μεγάλης Ἑλλάδας ἑνωμένης, μιᾶς γερῆς ἐσωτερικῆς ἀναπλάσεως δὲν ἤλθε ν' ἀναπληρώσει τὸ ἄλλο. Τὰ βασικά μας ἐλαττώματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ ὁ ὑπερτροφικός μας ἀτομισμός, μᾶς παρασύρουν καὶ τώρα, ὅπως παρέσυραν τοὺς πατέρες μας, τοὺς παππούδες καὶ τοὺς προπάππους μας.

Ἂν βάσταξε ἡ ἐπανάσταση τοῦ 21 ἐννιὰ χρόνια καὶ χρειάστηκε ἐπικουρία ξένων στὸ τέλος, αὐτὸ ὀφείλεται στὶς μικροζήλιες καὶ τὰ ἀτομικὰ μίση, λ. χ. τῶν κοτζαμπάσηδων ποὺ ὑπονόμευαν τὸν Κολοκοτρώνη, τοῦ Ὑψηλάντη ποὺ ἐγκατέλειψε τὸν Παπαφλέσσα στὴν καταστροφή, τῶν θαλασσινῶν, ποὺ μὲ τὰ πείσματά τους ἄφησαν τὴ Χίο νὰ καταστραφεῖ καὶ τὸ Μεσολόγγι νὰ χαθεῖ, καὶ ἄλλα καὶ ἄλλα, γιὰ νὰ καταλήξουν τὰ προσωπικὰ μίση στὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια. Στὸν πανευρωπαϊκὸ πόλεμο τὰ ἴδια ἐλατήρια μᾶς χώρισαν ἐμπρὸς στὸν ἐχθρό, κόντεψαν νὰ τὸν φέρουν ὡς μέσα στὴν Ἀθήνα. Τὰ ἀτομικά μας πάθη καὶ μικροσυμφέροντα ἔφεραν τὴν καταστροφὴ τοῦ 1922, τὴ μεγαλύτερη ἴσως τῆς ἱστορίας μας, γκρέμισαν τὴ Μεγάλη Ἰδέα, ποὺ ἦταν ὄνειρο πεντακοσίων ἐτῶν καὶ ξερίζωσαν χιλιάδων ἐτῶν Ἑλληνικὸ πολιτισμό.

Οὔτε ὅμως οἱ καταστροφὲς αὐτὲς δὲ μᾶς δίδαξαν νὰ παραμερίζομε τὸ ἄτομο ἐμπρὸς στὸ γενικὸ συμφέρον.

Δὲ φταῖν οἱ ἄντρες μας γιὰ τὴν καταντιὰ αὐτή, φταῖμε μεῖς οἱ μητέρες, ποὺ γεννήσαμε καὶ ἀναθρέψαμε αὐτοὺς τοὺς ἄντρες, καὶ ποὺ δὲν ξέραμε ν' ἀναπτύξομε μέσα τους αἰσθήματα εὐγενικώτερα, συναίσθηση τοῦ καθήκοντος, αὐτοθυσία, ὑπερηφάνεια, ἀνθρωπισμό, ἀνώτερη ἀγάπη τῆς Πατρίδας μας.

Τὰ μεγάλα ἔθνη εἶναι ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν καλὲς μητέρες.

*

Ἕνας κύριος ἀνεξάρτητος, πλούσιος μάλιστα, ἔλεγε μιὰ μέρα πὼς δὲ θέλει μεγάλη οἰκογένεια, γιατὶ ἐννοεῖ τὰ παιδιά του νὰ «καλοζήσουν». Κάποιος παρατήρησε πὼς ἔχει τὰ μέσα νὰ δώσει τὴν καλύτερη ἀνατροφὴ στὰ παιδιά του, ὅσα καὶ ἂν εἶναι. — «Τί ἀξίζει ἡ καλὴ ἀνατροφή,» ἀποκρίθηκε, «ἂν δὲν τοὺς ἀφήσω καὶ χρήματα ἀρκετὰ γιὰ νὰ χαροῦν τὴ ζωή;» Καὶ πρόσθεσε, «Μιὰ ζωὴ τὴν ἔχομε, πρέπει νὰ τὴ ζήσομε εὐχάριστα».

Τὰ λόγια τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἐκφράζουν ἐκεῖνα ποὺ οἱ περισσότεροι γονεῖς σκεπτόμαστε. Γιὰ τὰ κορίτσια μας καὶ τ᾽ ἀγόρια ζητοῦμε ὄχι «χαρά», ποὺ θὰ ἦταν εὐγενικὸ καὶ μεγάλο ἰδανικό, ἀλλὰ τὰ μέσα γιὰ νὰ συνάξουν «μικροχαρὲς» ὅσες ἐπιθυμοῦν, λοῦσο δηλαδή, χασομέρι, ταξίδια, αὐτοκίνητα, τζάζ, χαρτιὰ καὶ παραλυσία.

Νὰ τὰ μεγαλώσομε ὅμως τὰ παιδιά μας μὲ τὴ γνώση πὼς δὲν ἤρθαν στὸν κόσμο γιὰ νὰ διασκεδάσουν, ἀλλὰ γιὰ νὰ βάλουν κ᾽ ἐκεῖνα τὴν πέτρα τους στὸ μεγάλο χτίριο τῆς ἀνθρωπότητος, οὔτε τὸ σκεπτόμαστε, μιᾶς κ᾽ ἔχομε τὰ μέσα νὰ ζήσομε ἄνετα. Ἡ ἰδέα πὼς ἡ ζωή μας δὲ μᾶς ἀνήκει, παρὰ ἀνήκει στὴν ἀνθρωπότητα, στὴ φυλή, στὸ κράτος μας, στὴν κοινωνία, πὼς «Ἐκεῖνος ποὺ ἔχει, χρωστᾶ σ᾽ ἐκεῖνον ποὺ δὲν ἔχει»*, πὼς οὔτε ὁ καιρός μας οὔτε ὁ πλοῦτος δὲ μᾶς ἀνήκουν, γιὰ νὰ τὰ σπαταλοῦμε, πὼς ***χρεωστοῦμε*** νὰ συνεισφέρομε στὴ γενικὴ πρόοδο τοῦ τόπου μας καὶ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ μὲ τὸν νοῦ καὶ μὲ τὸν κόπο καὶ μὲ χρήματα, αὐτὰ ὅλα δὲ μᾶς χώρεσαν ἀκόμα στὸ κεφάλι.

Καὶ ὅμως μεταπολεμικῶς οἱ ὅροι τῆς ζωῆς ἔχουν ἀλλάξει, οἱ ἀντιλήψεις ἐπίσης. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογένειας δὲν

* Παροιμία λαϊκή.

ἐπαρκεῖ πιὰ στὴ συντήρηση τῶν μελῶν της, κορίτσια καὶ ἀγόρια κατέβηκαν στὴν παλαίστρα τῆς ζωῆς.

Τὸ κορίτσι χεραφετήθηκε. Ἀλλὰ μεῖς οἱ μητέρες δὲν τὸ ὁπλίσαμε γιὰ τὴ βιοπάλη. Ἡ μεταξωτὴ κάλτσα καὶ τὸ τζὰζ ἔγιναν τὰ ἰδανικὰ τῆς ζωῆς της, ὅπως ἡ πλούσια νύφη ἔμεινε σκοπὸς καὶ μέσον εὐζωΐας τοῦ γιοῦ μας.

Καὶ ὅλοι θέλομε τὴ διασκέδαση, τὴν πολυτέλεια, τὴν εὔκολη ἀπόλαυση, τὶς μικροχαρές, ἂς εἶναι καὶ πρόστυχες καὶ ποταπές, τὶς μικροευχαριστήσεις καὶ τὶς ματαιότητες. Ἂν ἀπολαύσομε χρήματα, τὰ σκορποῦμε ἄσκοπα. Καὶ ἂν ἔμαθε νὰ τὰ φυλάγει ὁ πατέρας, ἀκόμα γρηγορώτερα μαθαίνει νὰ τὰ σκορπᾶ ὁ γιός. Ἂν εἴχαμε καὶ μερικοὺς πιὸ εὐγενικοὺς πόθους, ὅσο ἤμασταν φτωχοί, τοὺς χάνομε μὲ τὴν καλοπέραση. Καὶ τὰ παιδιά μας τὰ μεγαλόνομε μὲ τὴ δίψα τῆς πολυτέλειας.

Μόνο τὸ γενικὸ συμφέρον δὲ σκεπτόμαστε. Δὲν νοιώθομε τὴ λαχτάρα ν' ἀναπτύξομε τὰ ἰδανικά μας καὶ τὰ ἰδανικὰ τῶν παιδιῶν μας, νὰ τ' ἀνεβάσομε πάνω ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς μικροματαιότητες. Καὶ ὅμως τί ἐμορφότερο ἰδανικὸ γιὰ τοὺς γονεῖς ποὺ ἀφήνουν τὰ παιδιά τους ἀνεξάρτητα, τί ἐμορφότερο ὄνειρο, μάλιστα σὲ τέτοιες ἐθνικὲς στενοχώριες ποὺ περνοῦμε σήμερα, παρὰ νὰ δοῦμε τὰ παιδιά μας αὐτὰ νὰ ξοδεύουν τίμια καὶ ὑπερήφανα τὴ δύναμή τους, τὶς γνώσεις, τὴ δράση, τὰ χρήματα, τὴ ζωή τους ὅλη στὸ κοινὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους τους;

*

Ἡ ἀνατροφὴ ποὺ δίνομε συχνὰ στὰ παιδιά μας ὄχι μόνο καταστρέφει τὸν ἐνθουσιασμό, τὰ ἰδανικά, τὴν ὄρεξη τῆς αὐτοθυσίας ποὺ ὑπάρχει σὲ ὅλες τὶς νέες καρδιές, καὶ ποὺ

σὰν καλλιεργηθεῖ, κάνει θαύματα καὶ ξαναγεννᾶ ἔθνη, ἀλλὰ καὶ τὴν παρασταίνει σὰν κάτι γελοῖο καὶ βλαβερό. Λ.χ. τὸ παιδὶ ἀκούει συχνὰ πὼς «γελοῖος» ἢ «κουτὸς» εἶναι ἐκεῖνος ποὺ «τὸ καλό του» τὸ θυσιάζει σὲ μιὰν ἰδέα, σὲ μιὰ πίστη. — «Θὰ σοῦ δώσει ψωμὶ ἡ πίστη σου;» — «Τὰ ἰδανικὰ δὲν τρέφουν». Ποιός ἀπὸ μᾶς δὲν τὶς εἶπε τὶς ἀπαίσιες αὐτὲς φράσεις ἐμπρὸς στὸ παιδί του;

Ἀπὸ μικρὸ σὰν ἀκούσει τὸ παιδί μας νὰ λέγουν γύρω του πὼς τὰ ἰδανικὰ εἶναι ἀεροκοπανίσματα, πὼς οἱ «ἰδέες», ἡ «πίστη» εἶναι ρωμαντισμοί, περιττολογίες στὴ ζωή, πὼς «αὐτὰ δὲ δίνουν ψωμί», μικρὸ σὰν εἶναι, ἡ ἀμφιβολία αὐτὴ τὸ κάνει καὶ ὑποφέρει. Μὰ ὅταν ἀρχίσει νὰ σκέπτεται, ὅταν ἔλθει ἡ ὥρα νὰ διαλέξει μεταξὺ τῆς πίστης του καὶ τοῦ ὑλικοῦ, ἀτομικοῦ του συμφέροντος, ἀκολουθώντας ὅσα ἄκουσε ἢ διδάχθηκε, φυσικὰ θὰ παραμερίσει τὴν πίστη του γιὰ τὸ χεροπιαστό του συμφεροντάκι. Ἀργότερα, ἂν ἔχει καιρό, μπορεῖ νὰ ἐπιστρέψει στὰ ἰδανικὰ τῆς νεότητός του, ἀφοῦ πρῶτα κυτάξει τὸ συμφεροντάκι του, ποὺ θὰ ἔχει καταπνίξει τὴ νεανική του ὁρμή. Ἂν ζημιόνεται τὸ ἠθικό του σ' αὐτὸ τὸ παζάρεμα, δὲ σκοτίζεται· κανένας δὲ σκοτίστηκε γιὰ τέτοιες μικρολογίες γύρω του, δὲν ἔμαθε ποτὲ τί θὰ πεῖ νὰ κρατήσει καθαρὴ τὴν ψυχή του, δηλαδή, γιὰ νὰ μεταχειριστῶ μιὰν ἔκφραση τοῦ Νίτσε, «νὰ μείνει καθαρὸς ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ του».

Ὅταν ἀντρωθεῖ πιὰ καὶ ἀρχίσει τὸν ἀγώνα τῆς ζωῆς τὸ παιδὶ αὐτό, δὲν πολυσκοτίζεται μὲ τί μέσα θὰ πάγει ἐμπρός· καιροσκοπεῖ, λοξοδρομᾶ, περνᾶ σὰν χαμαιλέων ἀπ' ὅποιες ἀποχρώσεις τοῦ φανοῦν χρησιμώτερες. Ἀρκεῖ νὰ μὴ μαθευθεῖ καμιά του ἀνομολόγητη πράξη. Αὐτὸ μόνο τὸν ἐνδιαφέρει, γιατὶ αὐτὸ μπορεῖ νὰ τὸν βλάψει. Νὰ κρατήσει ὅμως

τὸ ἐγώ του καθαρό, νὰ βαστάξει τὸ ἠθικό του ψηλά, ἔτσι ποὺ νὰ σέβεται ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό του, αὐτὸ εἶναι ἄλλη θεωρία.

Μὲ τὴ συνείδησή του ἄλλωστε εὔκολα συμβιβάζεται, καὶ οἱ ψυχικές του ἀνανδρίες, ὅσο δὲ μαθεύονται, δὲν τὸν σκοτίζουν οὔτε τὸν ἐνοχλοῦν στὴ ζωή του. Οὔτε εἶναι μόνο στὶς ἐπιχειρήσεις του ποὺ γίνονται οἱ μικροδειλίες αὐτές, οἱ μικροψευτιές, οἱ μικροατιμίες· ἡ καθημερινή του ζωὴ εἶναι γεμάτη ἀπὸ αὐτά.

Θέλει λ.χ. νὰ μάθει κάτι, ποὺ ὁ ἐνδιαφερόμενος δὲ θέλει νὰ τοῦ πεῖ; — «Ἔννοια σου, τὰ ἔχω καλὰ μὲ τὸ δεῖνα, θὰ τὸ φέρω ***μὲ τρόπο*** καὶ θὰ μοῦ τὸ πεῖ.» Μὰ ***ὁ τρόπος*** αὐτὸς δὲν εἶναι πολὺ παστρικός. — «Μπᾶ! κουτὸς εἶμαι νὰ τὸν ἀφήσω νὰ τὸ καταλάβει;» Αὐτὸ τοῦ ἀρκεῖ, ἡ συνείδησή του εἶναι ἥσυχη· τὸ «ἐγώ» του θὰ τὸ ξέρει, μὰ δὲ σημαίνει. Καὶ ὅσο πιὸ ἐπιτήδεια τὸ κάνει, τόσο πιὸ ἄξιος εἶναι.

Τὸ τελευταῖο αὐτὸ παράδειγμα, παρμένο ἀπὸ τὴ ζωή, ὅπως καὶ ὅλα τ᾽ ἄλλα ποὺ ἀναφέρονται πάρα πάνω, εἶναι ἀπὸ τ᾽ ἀθῳότερα λοξὰ μέσα, στὰ ὁποῖα προστρέχομε συχνά, γιὰ νὰ ἐπιτύχομε τὸ σκοπό μας. Μιὰ μικρὴ πονηριά, μιὰ μικρὴ ἄγνωστη ἀτιμία τέτοια, δὲ μᾶς πολυπειράζει. Καὶ τὸ παιδί μας μεγαλόνει σ᾽ αὐτὴ τὴν ἀτμοσφαῖρα.

Ἄκουσα μιὰ μητέρα νὰ λέγει στὸ παιδί της, ἑπτὰ-ὀκτὼ χρονῶν ἀγοράκι, —«Πὲς τὴ γνώμη σου παστρικά. Ἕνας ἄντρας δὲν ἔρχεται σὲ συμβιβασμοὺς μὲ τὴ συνείδησή του». Καὶ ἄκουσα ἄλλη νὰ λέγει πάλι στὸ μικρό της ἀγόρι,—«Πᾶρε μιὰν ἀπόφαση κ᾽ ἐκτέλεσέ την. Μὰ ὕστερα μὴ μετανοιόνεις πιά, ἀρκεῖ νὰ ἔχεις κάνει κατὰ τὴ συνείδησή σου.»

Ἔτσι μαθαίνουν οἱ μητέρες αὐτὲς τὸ μικρούτσικο ἀγοράκι τους νὰ θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του ἄντρα, ποὺ δὲν πρέπει νὰ ξεπέσει σὲ μικρότητες καὶ σὲ ταπεινὰ λοξὰ μέσα, τὸ

μαθαίνουν ν᾽ ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του ἀντρίκειες πράξεις, ἀντρίκειες ἰδέες, ἀντρίκεια τιμιότητα, τοῦ μαθαίνουν ἠθικὸ θάρρος, τοῦ μαθαίνουν νὰ θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του ὑπεύθυνο γιὰ τὶς πράξεις του. Μὰ σὰν πάει τὸ παιδὶ αὐτὸ στὸ δημοτικὸ σχολεῖο, ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ χρονῶν, θὰ βρεῖ ἄραγε τὶς ἴδιες ἀρχές, θὰ βρεῖ τὴν ἴδια ἀτμοσφαῖρα ἀνάμεσα στοὺς συμμαθητές του καὶ τοὺς δασκάλους του;

Στὸ Ἀγγλικὸ λ. χ. δημοτικὸ σχολεῖο τὰ βρίσκει. Καὶ μποροῦμε νὰ διδαχθοῦμε ἀπ᾽ αὐτό, γιατὶ ἐπὶ τοῦ συνόλου ὁ Ἀγγλικὸς λαὸς εἶναι ὁ πιὸ πολιτισμένος. Τὰ σχολεῖα του, ποὺ, ἐκτὸς ἐξαιρέσεων, ὑστεροῦν στὰ γράμματα, καὶ παράγουν μέτρια πνεύματα, χωρὶς πολλὴν ἀνάπτυξη οὔτε πολλὴ σκέψη, βγάζουν ὅμως **χαρακτῆρες.**

Γι᾽ αὐτὸ σὲ κάθε δύσκολη ὥρα βλέπομε τὸν Ἄγγλο νὰ στέκεται στὸ ὕψος τοῦ πολιτισμοῦ του. Στὸ μεγάλο πόλεμο λ. χ. πρῶτα πρῶτα ὅλα τὰ πλουσιόπαιδα, ἀστῶν ὅσο καὶ λόρδων, ὥρμησαν καὶ κατατάχθηκαν, πρῶτα αὐτά, ὡς ἁπλοὶ στρατιῶτες ἐθελοντές. Γιατὶ τοὺς φώναξε ἡ Πατρίδα. Κ᾽ ἔπεσαν κατὰ χιλιάδες στὰ πεδία τῶν μαχῶν. Γι᾽ αὐτὸ στὴ γενικὴ ἀπεργία τοῦ 1926 σηκώθηκε σὰν ἕνας ἄνθρωπος ὅλη ἡ ἀστικὴ τάξη καὶ πρόσφερε τὶς ὑπηρεσίες της, ἄντρες καὶ γυναῖκες, νέοι καὶ γέροι, ἄλλοι ὡς μηχανικοὶ τραίνων, ἄλλοι ὡς θερμαστές, ἢ αὐτοκινητάδες, ἢ μάγειροι, ἐκφορτωτές, χαμάληδες, τραμβαγέρηδες, ἢ γραφικοὶ καὶ ταχυδρομικοὶ ὑπάλληλοι, ἀναλόγως ὁ καθένας τῆς ἱκανότητός του ἢ τῆς πιὸ ἐπείγουσας ἀνάγκης, χωρὶς νὰ ἐξετάσει ἂν ἦταν βαρειὰ ἢ δύσκολη ἢ κοπιαστικὴ ἢ «ἀνάξια τῆς ἀνατροφῆς του» ἡ δουλειὰ ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνει. Γι᾽ αὐτὸ καὶ τώρα στὴ μεγάλη παγκόσμια οἰκονομικὴ κρίση, ὁλόκληρος ὁ Ἀγγλικὸς λαὸς πειθάρχησε. Ἁπλοὶ πολίτες, οἰκονομολόγοι, τύπος, συσσω-

ματώθηκαν γιὰ νὰ σώσουν τὸ ἐθνικό τους νόμισμα. Καὶ τὸ παράδειγμα τὸ ἔδωσαν αὐτοὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πολιτικῶν κομμάτων, ποὺ παραμέρισαν τὰ κομματικὰ καὶ ἰδιωτικά τους συμφέροντα, μικροφιλοτιμίες, μίση, ἀκόμα καὶ τὶς ἀρχές τους καὶ τὶς πεποιθήσεις τους, καὶ ὑποτάχθηκαν καὶ συνεργάστηκαν, συντηρητικοὶ τῆς ἄκρας δεξιᾶς κ᾽ ἐργατικοὶ τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς, γιὰ νὰ ἑνώσουν τὸ ἔθνος ὁλόκληρο καὶ νὰ κρατήσουν ψηλὰ τὸ ἐθνικό τους γόητρο, τὴν ἐθνικὴ πίστη.

Τὸ παράδειγμα αὐτὸ τὸ λαμπρὸ μποροῦσε νὰ μᾶς χρησιμεύσει καὶ μᾶς, στὴν παγκόσμια ὅσο καὶ ἐθνική μας κρίση, ἂν οἱ ἄντρες μας εἶχαν ἀνατραφεῖ ἀπὸ καλὲς μητέρες, ἂν ξέραμε, μεῖς οἱ μανάδες, νὰ διδάξομε στ᾽ ἀγόρια μας πὼς πάνω ἀπὸ τὰ μικροσυμφεροντάκια τοῦ καθενὸς στέκει τὸ συμφέρον τοῦ κράτους, τοῦ ἔθνους, τῆς φυλῆς.

Ἀλλὰ τὶς ἀρχὲς αὐτὲς φαίνεται ὅτι δὲν ξέρομε νὰ τὶς διδάξομε στὰ παιδιά μας. Γι᾽ αὐτὸ καὶ οἱ πολιτικοί μας ξεπέφτουν στὴ δημαγωγία τὴν ὥρα ἐθνικῆς κρίσεως, καὶ γι᾽ αὐτὸ βλέπομε τὸν τύπο μας, ἐκτὸς μετρημένων ἐξαιρέσεων, νὰ κατρακυλᾶ στὸ κατώτατο σκαλοπάτι τῆς προστυχιᾶς, ν᾽ ἀσχημονεῖ σὲ βαθμὸ ποὺ νὰ ντρεπόμαστε γι᾽ αὐτόν, καὶ γιὰ μᾶς ποὺ τὸν διαβάζομε.

*

Ποιός ἔμαθε ποτὲ τὸ Ἑλληνόπουλο νὰ σέβεται τὸν ἑαυτό του;

Γιὰ νὰ μάθει ἕνα παιδὶ τὸν αὐτοσεβασμό, πρέπει πρῶτα πρῶτα νὰ τὸ σεβαστοῦμε μεῖς οἱ μεγάλοι, ποὺ βρισκόμαστε στὸ περιβάλλον του, νὰ τὸ σεβαστοῦμε ὡς ἄτομο καὶ ὡς ἄνθρωπο.

Στὸ σπίτι τὸ ἀνατρέφομε μεῖς οἱ μητέρες, ἀφήνοντας ἀκαλλιέργητα τὴν ὑπερηφάνεια, τὴν ἀξιοπρέπεια, τὰ ἰδα-

νικά. Στὸ σχολεῖο σὰν πάγει, εἶναι ἀκόμα χειρότερα. Ἀφήνω τὰ βιβλία του, τ' ἀναγνωσματάρια, τὰ περιοδικά του, ποὺ εἶναι παραγεμισμένα πρόστυχα καὶ ταπεινὰ αἰσθήματα, σαχλά, ἀκόμα καὶ ἀνήθικα διηγήματα, ὅπου οἱ ψευτιὲς καὶ οἱ ἀτιμίες, οἱ μικροπρέπειες καὶ οἱ ἐκδικήσεις παρουσιάζονται σὰν ἐπεισόδια φυσικά, δίνοντας στὴν ψυχή του τροφὴ ποὺ ἀηδιάζει κάθε παιδὶ ποὺ διάβασε ξένη φιλολογία γραμμένη μὲ τὴν παιδαγωγικὴ ἀρχὴ πὼς «***Μόνο τὸ τέλειο εἶναι ἀρκετὰ καλὸ γιὰ τὸ παιδί***».

Στὸ σχολεῖο ὁ δάσκαλος θὰ διδάξει στὸ Ἑλληνόπουλο, μὲ λόγια παχιά, πὼς δὲν πρέπει νὰ βρίζει καὶ πὼς δὲν πρέπει νὰ λέγει ψέματα. Πρῶτος ὅμως θὰ βρίσει χοντρὰ ὁ δάσκαλος, (μιλῶ γιὰ τὴ γενικότητα, ὑπάρχουν εὐτυχῶς κ' ἐξαιρέσεις), καὶ δὲ θὰ διστάσει νὰ προστρέξει στὸ ψέμα στὴν πρώτη περίσταση ποὺ θὰ βρεθεῖ σὲ δυσκολία.

Ποιός δὲν ἔτυχε νὰ παρευρεθεῖ στὸ σχόλασμα ἑνὸς δημοτικοῦ σχολείου, νὰ δεῖ τὰ παιδάκια νὰ χύνονται στὸ δρόμο, σὲ ἡλικία ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι σὰν ἀγγελάκια, καὶ νὰ μὴν τρομάξει μὲ τίς αἰσχρολογίες, μὲ τὶς βρισιές, μὲ τὶς βλαστήμιες καὶ τὶς βρωμισιές, ποὺ βόρβορος χύνονται ἀπὸ τὰ στοματάκια τους!

Ὁ δάσκαλος θεωρεῖ ἀναξιόπρεπο νὰ παίξει μὲ τὸ μαθητή, νὰ συζητήσει ἔξω ἀπὸ τὸ μάθημα μαζί του, νὰ γίνει φίλος του. Τὸ μάθημα τὸ κάνει σὰν ἀγγαριά. Ὁ μαθητὴς δὲν τὸν ἐνδιαφέρει. Ἔξω ἀπὸ τὸ μάθημα δὲν παρακολουθεῖ τὸ παιδί, δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ψυχική του ἀνάπτυξη, γιὰ τὴ γενική του μόρφωση. Ἂν στὸ μάθημα ὁ μαθητὴς τοῦ ζητήσει μιὰν ἐξήγηση ποὺ τοῦ φαίνεται περιττή, θ' ἀπαντήσει ὁ δάσκαλος μὲ μιὰ χυδαιότητα. — «Σὰ δὲν εἶσαι ἄξιος νὰ καταλάβεις τόσο δά, πήγαινε στὸν κλητήρα νὰ στὸ ἐξηγήσει»,

ἀπάντηση ποὺ καὶ τὸ παιδὶ πειράζει καὶ τὴ δουλειὰ τοῦ κλητήρα ὑποτιμᾶ στὰ μάτια τοῦ παιδιοῦ, πράμα ἄδικο καὶ ἀντιπαιδαγωγικό. Ἂν κάνει τὸ παιδὶ καμιὰν ἀταξία, προστρέχει ὁ δάσκαλος στὶς ἐξευτελιστικώτερες τιμωρίες, καὶ νομίζει πὼς ὅσο πιὸ ταπεινώσει τὸ παιδί, τόσο πιὸ ἀνυψώνεται αὐτός. Ἀλλὰ οὔτε σεβαστὸς γίνεται οὔτε ἐπιβάλλεται. Καὶ μαθαίνει στὸ παιδὶ νὰ μισεῖ τὸ σχολεῖο. Γιὰ νὰ σεβαστεῖ τὸ παιδὶ τὸ δάσκαλο, πρέπει νὰ τὸν αἰσθανθεῖ ἀνώτερό του, ὄχι νὰ τὸν φοβηθεῖ.

Ἀλλὰ δὲ φταίγει ὁ δάσκαλος αὐτὸς γιὰ τὴν ἀνεπάρκειά του. Ὁ ἴδιος δὲν ἔλαβε ποτὲ ἀνατροφή. Διδάχθηκε πὼς τὸ παιδὶ ***εἶναι καμωμένο γιὰ τὸ δάσκαλο,*** ὄχι ὁ δάσκαλος γιὰ τὸ παιδί. Δὲν κατάλαβε οὔτε τὴν ἱερότητα, οὔτε τὴ βαρειὰ σημασία τῆς ἀποστολῆς του. Εἶναι ἀνίκανος νὰ κρίνει τ' ἀποτελέσματα τῶν πράξεών του, ἔμαθε μόνο γράμματα, δηλαδὴ ***λέξεις.*** Μόρφωση ὅμως πνευματική, καλλιέργεια ψυχικὴ δὲν ἔχει, ἀπεναντίας ἔχασε τὰ φυσικά του προτερήματα καὶ προστύχεψε μὲ τὸ πασάλειμμα ποὺ ἔλαβε ὁ ἴδιος ἀπὸ τὸ σχολεῖο, μιὰ δῆθεν ἐκπαίδευση, μιὰ ἡμιμάθεια ποὺ τοῦ φούσκωσε μόνο τὰ μυαλά του. Κ' ἐπειδὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβληθεῖ μὲ τὴν ἀξία του, ἐπιβάλλεται μὲ τὸν τρόμο.

Πῶς εἶναι δυνατὸν τὸ δυστυχισμένο παιδί, ὕστερα ἀπὸ μιὰν ἐξευτελιστικὴ τιμωρία, ὅπως λ. χ. ξύλο ἐμπρὸς σ' ὅλη τὴν τάξη, γονάτισμα ἐνῶ ὅλοι οἱ συμμαθητές του τὸ φτύνουν περνώντας μπροστά του, (παράδειγμα παρμένο ἀπὸ παιδικὸ περιοδικό, ὅπου πολλαπλασιάζονται τέτοιες «διδακτικὲς» διηγήσεις), πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ φυλάξει μέσα του σκιὰ φιλοτιμίας καὶ ἀξιοπρέπειας; Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ σηκώσει ποτὲ τὸ κεφάλι του, ὕστερα ἀπὸ μιὰ τέτοια σκηνή, νὰ νοιώσει ***αὐτοσεβασμό,*** νὰ ζητήσει ἀπὸ τοὺς ἄλλους νὰ σεβαστοῦν

τὸ ἄτομό του, τὴ φιλοτιμία του, καὶ ὑπερήφανα νὰ μιλήσει πιὰ σὲ κανένα σύντροφό του;

Ἡ τιμωρία δὲν τὸ διώρθωσε, ἀπεναντίας τὸ ἐχάλασε, γιατὶ ἐταπείνωσε τὴν ψυχή του, τὴν ἔκανε σκουπίδι, τοῦ ἀφαίρεσε κάθε μέσον νὰ ξανασηκωθεῖ· καὶ ἀκόμα καὶ χρόνια σὰν περάσουν καὶ σὰν ξεχαστεῖ ὁ πόνος καὶ ἡ ντροπὴ τῆς ἐξευτελιστικῆς αὐτῆς τιμωρίας, κάτι ὅμως μέσα του θὰ μείνει μαραμένο, λερωμένο: ἡ συναίσθηση τῆς ταπεινωμένης του ἀξιοπρέπειας.

Ὅταν ὁ δάσκαλος πεῖ τοῦ μαθητῆ, — «Ἀνάμεσα στοὺς γαϊδάρους πρῶτος γάϊδαρος εἶσαι σύ», ὅπως μοῦ τὸ διηγοῦνταν μὲ ἀδιαφορία ἕνα ἀγόρι, σὰν κάτι ἀστεῖο, σὰν πράμα συνηθισμένο καὶ φυσικό· ὅταν ἄλλος δάσκαλος συνηθίζει νὰ λέγει στοὺς μαθητές του μόλις θυμώσει, — «Γουρουνάνθρωποι, ἔτσι σᾶς ἐμάθανε οἱ γουρουνοπατεράδες σας!» (sic), ὄχι μόνο αὐτὸς χάνει τὸ σεβασμὸ τοῦ παιδιοῦ, ὄχι μόνο γίνεται μισητὸς στὸ παιδί, ἀλλὰ καὶ σιγὰ σιγὰ καταστρέφει τὴν ἀξιοπρέπεια καὶ τὴ φιλοτιμία τῆς παιδικῆς ψυχῆς ποὺ τοῦ ἐμπιστεύθηκαν.

Ὅταν ὁ δάσκαλος δώσει τοῦ παιδιοῦ νὰ γράψει ἕνα μάθημα καὶ τοῦ πεῖ, —«Δός μου τὸ βιβλίο σου γιὰ νὰ μὴν κυτάξεις μέσα», τὸ σπρώχνει στὴν πονηριά, τὸ ξεμαθαίνει νὰ φυλάγεται μόνο του καὶ νὰ αἰσθάνεται ὑπεύθυνο γιὰ τὶς πράξεις του. Ἂν ἀφοῦ τοῦ πῆραν τὸ βιβλίο του, τὸ παιδὶ βρεῖ ἄλλο, ἢ κατορθώσει νὰ ξαναπάρει τὸ δικό του, θεωρεῖ τὴν πράξη του δικαιολογημένη, κάνει τὸ συλλογισμὸ πὼς ἔπρεπε ὁ δάσκαλος νὰ τὸ φυλάξει καλύτερα.

Ἂν πεῖ ὁ δάσκαλος στοὺς μαθητές, — «Παιδιά, παρακαλῶ νὰ ἑτοιμάσετε τὸ μάθημα χωρὶς νὰ κυτάξετε στὸ βιβλίο σας», βέβαια μπορεῖ νὰ βρεθοῦν δυὸ τρεῖς ἀσυνείδητοι

ποὺ νὰ παραβοῦν τὴν ἀπαγόρευση τοῦ δασκάλου. Ἂν ὅμως ὁ δάσκαλος ἔχει ἀναπτύξει στὴν τάξη του τὸ αἴσθημα τῆς ἀξιοπρέπειας, ἡ ἀτμοσφαῖρα τῆς τάξεως, ἡ περιφρόνηση τῶν συντρόφων του θὰ συγκρατήσουν τὸ ζαβολιάρη μαθητὴ περισσότερο ἀπὸ κάθε φύλαγμα τοῦ βιβλίου, γιατὶ ἡ ζαβολιά του θὰ τὸν ντροπιάσει ἐμπρὸς στὴν τάξη ὁλόκληρη, πὼς βρέθηκε ἀνάξιος τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ δασκάλου του.

Τὸ ἴδιο καὶ στὸ σπίτι, ἡ μητέρα βρίσκει χίλιες περιστάσεις γιὰ νὰ καλλιεργήσει τὴν ὑπερηφάνεια τοῦ παιδιοῦ της, ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ ἄλλες τόσες γιὰ νὰ τὴν καταστρέψει. Ὅσο πιὸ ὑποψιαζόμαστε τὸ παιδί, τόσο τὸ γυμνάζομε στὶς πονηριὲς γιὰ νὰ μᾶς γελάσει· ἐνῶ ἂν τοῦ φερθοῦμε ἀπὸ μικρὸ μ᾽ ἐμπιστοσύνη, μοιραίως ἀναπτύσσεται ἡ ἀξιοπρέπειά του, ἡ εὐγένεια, ἡ τιμιότης του.

Ἔτυχε νὰ δῶ τὰ δυὸ ἀκόλουθα χαρακτηριστικὰ περιστατικά.

Ἕνα Ἑλληνόπουλο ἦταν μαθημένο ἀπὸ μικρὸ στὴν τιμιότητα καὶ στὴν ἐμπιστοσύνη. Μιὰ μέρα ποὺ ἔλειψαν οἱ γονεῖς του ἀπὸ τὸ τραπέζι καὶ τὸ παιδί, ἕξη χρονῶν μόλις, κύταζε μὲ λαχτάρα ἕνα ἀπαγορευμένο γλύκυσμα, ἡ θεία του τοῦ ἔδωσε ἕνα κομμάτι λέγοντας, —«Ὅταν δὲν εἶναι ἐδῶ ἡ μαμά σου, ἐγὼ διατάζω· καὶ σήμερα σοῦ ἐπιτρέπω νὰ φᾶς». Τὸ παιδὶ κοντοστάθηκε, δίστασε ἐμπρὸς στὸν πειρασμό, μὰ ἡ τιμιότης του νίκησε· καὶ ξεσπάζοντας εἶπε, —«Εἶναι ἄσχημο, θεία, νὰ μοῦ λὲς νὰ κάνω ἐκεῖνο ποὺ δὲ θέλει ἡ μαμά μου». Καὶ ἀρνήθηκε νὰ φάγει.

Ἄλλο Ἑλληνόπουλο δέκα χρονῶν, τιμωρήθηκε μιὰ φορά, τάχα πὼς ἔσπασε ἕνα βαζάκι, ποὺ τοῦ εἶχαν ἀπαγορεύσει ν᾽ ἀγγίξει· τὸ παιδὶ οὔτε διαμαρτυρήθηκε, οὔτε ἔκλαψε, οὔτε ὅμως ζήτησε καὶ συγχώρηση, ὅπως τὸ συνήθιζε. Καὶ

πῆγε νὰ κοιμηθεῖ. Ἡ δασκάλισσά του ἀπόρησε γι᾽ αὐτὸ καὶ τὸ ξεμολόγησε· τότε, μὰ μόνο τότε τὸ παιδὶ ξέσπασε στὰ κλάματα. —«Πῶς μποροῦσα νὰ ζητήσω συγχώρηση,» εἶπε, «ἀφοῦ τὸ βαζάκι δὲν τὸ ἔσπασα ἐγώ;»

Τὸ εἶχε σπάσει τὸ ἀδελφάκι του καὶ αὐτὸ γύρευε νὰ τὸ ξανακολλήσει, ὅταν τὸ εἶδε ἡ μητέρα καὶ τὸ τιμώρησε. —«Καὶ γιατί δὲ μίλησες;» ρώτησε ἡ δασκάλισσα. — «Θὰ πρόδινα τὸ ἀδελφάκι μου», ἀποκρίθηκε τὸ ὑπερήφανο παιδί.

Τὴν ἄλλη μέρα ὁ πατέρας διηγήθηκε ἐμπρὸς στὰ παιδιά του μιὰν ἱστορία ὅπου ἀνέφερε, ἀλλάζοντας ὀλίγο τὰ πράματα, ὥστε νὰ μὴν καταλάβουν τὰ παιδιὰ πὼς πρόκειται γι᾽ αὐτά, τὴν ὑπερήφανη διαγωγὴ τοῦ ἑνὸς παιδιοῦ καὶ τὴ σιωπὴ τοῦ μικρότερου, ποὺ ἄφησε τὸ μεγάλο νὰ τιμωρηθεῖ ἄδικα. Ἔξαφνα, στὴ μέση τῆς διηγήσεως, τὸ μικρὸ ξέσπασε στὰ κλάματα, καὶ ἀνάμεσα στ᾽ ἀναφυλλητά του ὡμολόγησε τὴ χθεσινή του παρακοή, τὴ μετάνοια καὶ τὴν ντροπή του, ποὺ δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ τὴν ὁμολογήσει νωρίτερα.

*

Κανένα σύγγραμμα δὲν μπορεῖ ἀπολύτως νὰ ὁδηγήσει τὴ μητέρα, νὰ γίνει δηλαδὴ ἐγκόλπιο γιὰ τὴν ἀνατροφὴ τοῦ παιδιοῦ της, ἀφοῦ, καθὼς εἴπαμε, κανένα παιδὶ δὲν εἶναι ὅμοιο μὲ ἄλλο παιδί. Κανένα πρόγραμμα δὲν μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστεῖ γενικῶς.

Κάθε παιδὶ εἶναι χωριστή, ζωντανὴ ὕπαρξη καὶ χαρακτήρας, ποὺ ἐπιβάλλει χωριστὴ μελέτη σὲ κάθε γονέα. Μόνο «βλέποντας καὶ κάνοντας» μπορεῖ ἡ μητέρα ποὺ ζῆ περισσότερο μὲ τὰ παιδιά της, νὰ βρεῖ, κατὰ τὴν περίσταση, κατὰ τὴ διάθεση τοῦ παιδιοῦ, κατὰ τὴν ὥρα καὶ τὴ στιγμή, *τί* ταιριάζει νὰ πεῖ καὶ *πῶς* νὰ τὸ πεῖ.

Ἡ πεῖρα τοῦ ἑνὸς παιδιοῦ δὲ χρησιμεύει γιὰ τὴν ἀνατροφὴ τοῦ ἄλλου παιδιοῦ. Κάθε παιδὶ ἔχει τὴ χωριστὴ φύση του, στὴν ὁποία θὰ ἐφαρμόσει ἡ μάνα διαφορετικὸ χειρισμό.

Τὸ μυστικὸ γιὰ ν' ἀναθρέψομε καλὰ τὴν παιδικὴ ψυχὴ δὲν εἶναι οὔτε στὰ πολλὰ διδάγματα οὔτε στὶς πολλὲς συμβουλές, οὔτε στὴν τιμωρία τὴν ἀδιάκοπη, ὅσο δίκαιη καὶ ἂν εἶναι, οὔτε στὴν ἀτιμωρησιά, ποὺ εἶναι ἀκόμα χειρότερη. Δὲ βρίσκεται στὰ πολλὰ βιβλία, οὔτε στὶς πολλὲς γνώσεις, ἀλλὰ στὴ ***διείσδυση*** τῆς μάνας στὴν ψυχὴ κάθε παιδιοῦ της χωριστά, στὴν ἐξήγηση ποὺ θὰ δώσει, στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ τοῦ δείξει τὸ σφάλμα του, στὸ ἠθικὸ μάθημα ποὺ θὰ βγάλει ἀπ' αὐτό, καὶ πρὸ πάντων, πάνω ἀπ' ὅλα στὸ ***ἠθικὸ περιβάλλον*** ὅπου θ' ἀνατραφεῖ τὸ παιδί, στὴ συνήθεια, στὸ μάθημα ποὺ βγαίνει ἀνείπωτο ἀπὸ τὶς καθημερινὲς πράξεις καὶ ὁμιλίες τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας του.

Τὸ παιδὶ ποὺ ζήσει σὲ τίμια ἀτμοσφαῖρα, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ γίνει καὶ αὐτὸ τίμιο· ἡ ἀδιάκοπη γυμναστικὴ τῆς ψυχῆς του θὰ τοῦ σχηματίσει δυνατὸ χαρακτήρα. Φθάνει ὅμως νὰ μὴν περιορίζονται σὲ λόγια οἱ συμβουλὲς τῶν γονέων, παρὰ νὰ βλέπει τὸ παιδὶ τὸ παράδειγμα ἐμπράκτως στὴν καθημερινή τους ζωή.

Ἔτσι προετοιμασμένο, τὸ παιδὶ δὲ φοβᾶται τίποτα ἀπὸ τὴ ζωή. Καὶ στὴ δυστυχία ἀκόμα ἡ ψυχή του θὰ μείνει ἀκέραια. Καὶ ὅσο ἡ ψυχή του εἶναι ἀκέραια, δὲ φοβᾶται ποτὲ νὰ βουλιάξει καὶ νὰ χαθεῖ.

Τὴν πηγή, τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς μας τὴν ἔχομε μέσα μας. Τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα εἶναι δευτερεύοντα, πάρεργα στὴν πορεία τοῦ βίου μας.

Τὴ ζωὴ τοῦ καθενὸς τὴ διευθύνει ἡ ψυχή του. Αὐτὴν νὰ δυναμώσομε στὸ παιδί μας.

Τιμὴ Δραχ. 10.

ΤΕΛΛΟΣ